

*A nem vagyoni kártérítés fejlődése a magyar
jogtörténetben, különös tekintettel a XX. század
első harmadának bírói gyakorlatára*

Themiszyr

2012

*XXXI. OTDK
Állam- és Jogtudományi Szekció*

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3-4
A nem vagyoni kár intézménytörténete az egyetemes jogtörténet tükrében	5-11
A magánjog kis büntetőjogának „előképei” a magyar jogtörténetben az Osztrák polgári törvénykönyv bevezetéséig	12-18
Elégtétel a nem vagyoni károkért a XX. század első harmadának magyar magánjogában	19-32
Konklúzió	33-34
Források, felhasznált irodalom	35-37

Bevezetés

Aligha létezik még egy olyan hányatott sorsú jogintézmény a magyar jogtörténetben, mint amellyel a magánjog a személyiségi jogok védelmét kívánta biztosítani. A nem vagyoni kártérítés már terminológiáját tekintve is fogalmi ellentmondásokkal terhes, és mind kialakulását, mind fejlődését és egész létét olyan elméleti bizonytalankodás, ambivalencia övezte (és övezi mind a mai napig), mely jelentős megpróbáltatások elé állította az intézmény törvényi kiképzőit és a bírói gyakorlatot is. Bár a személyiségi jogok megjelenéséről és a polgári jog részévé válásáról csak a XIX. század második felétől, a klasszikus liberalizmus tisztán vagyoni jogi felfogásával való szakítás idejétől¹ lehet beszélni, és a korai fejlődéstörténet is azt bizonyítja, hogy a magyar jogfejlődésben csak a XIX. század első felétől indult meg a modern értelemben vett kártérítési jog szabályainak kialakítása,² mégis érdemes az intézmény előtörténetét a korábbi törvényhozáson és eseteken keresztül vizsgálni. A személyiségi jogok védelmét biztosító intézmények megfelelőit aligha találunk meg évszázadokra visszamenőleg, ennek ellenére fontosnak tartom azon korábbi, a büntetőjoggal összefüggő intézményeknek és a vonatkozó fennmaradt eseteknek vázlatos áttekintését, melyek az immateriális sérelmekkel kapcsolatos problémákat érzékletesen szemléltetik, és amelyek egyértelművé teszik, hogy a személyiségi jogok védelmét a koronként változó nézetek ellenére is szükségesnek ítélték.

A meglévő fogalmi meghatározások azonban kaotikus képet tárnak elénk a nem vagyoni kárról. Így a jogtörténetben találkozhatunk például: eszmei, erkölcsi kár, arbitrárius pénzbüntetés (Puchta), szatiszfakció (Jhering), „wirkliche strafe”(Windscheid), engesztelési díj, „békepénz”, bánatpénz, jóvátétel (Svájc), „billige Entschädigung in Geld” (Németország), „préjudice moral” (Franciaország), „exemplary or punitive damages”, „non-pecuniary loss” (common law)³ kifejezésekkel, továbbá a Marton Géza által használt sérelemdíjjal, vagy a Szászy-Schwarz Gusztáv által helyes kifejezésnek tartott elégtétellel és fájdalomdíjjal, melyek mindegyike tulajdonképpen ugyanannak az immateriális kártérítésnek a különböző árnyalata. Az előbb bemutatott fogalmi „sokszerűség” az, amely az eszmei kártérítés egész intézményrendszerét jellemzi, és amelyek egyenkénti meghatározása jelen dolgozatnak nem

¹ Meszlény Artúr: Magánjog-politikai tanulmányok. Különös tekintettel a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetére. Politzer, Bp. 1901; 3-5. o.

² Marton Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból, A magyar kártérítési jog fejlődése; In: Magyar magánjog IV. Kötelmi jog különös része. Grill K. Könyvk.; Bp. 1942; 845. o.

³ Lábady Tamás: Eszmei kártérítés a személyiségi jogok megsértéséért. Ötödik Jogász Vándorgyűlés Debrecen, 1993. október 29-30. Magyar Jogász Egylet, Bp. 1994; 9. o.

képezheti tárgyát, ezért az alábbiakban csak az egyes intézmények megértéshez feltétlenül szükséges fogalmak kerülnek meghatározásra.

A nem vagyoni kártérítés intézményének jogtörténeti vizsgálata során továbbá nem az a célunk, hogy kizárólag a jogintézmény tartalmi szabályozatlanságából fakadó hiányosságokra mutassunk rá, sokkal inkább megpróbálni belelátni a múlt századok bíróinak abba a nehéz helyzetébe, mellyel a törvényi szabályok (már amikor voltak) tartalmi kitöltése során egy-egy nem vagyoni kártérítés iránti igény felmerülésekor szembesülniük kellett. Bármilyenre is rajzolta ugyanis a jogalkotó az intézmény alapkontúrjait, színessé az adott jogtörténeti korban jelentkező esetek, élővé pedig a bíró ecsetvonásai tették a jogot. Emiatt érdemes megkísérelnünk bemutatni a nem vagyoni kártérítés kialakulását: a bíróságok szükségképpen végezték el az évszázadok alatt azt a jogalkotói munkát, és határozták meg a nem vagyoni kártérítés alapszabályait, melyeket a jogalkotó az esetek sokszínűsége miatt nem tudott kellő mértékben szabályozni, és töltötték meg tartalommal a rendelkezésre álló jogszabályi kereteket. A bíróság tehát a prétori jogtól kezdődően napjainkig becsléssel, és szabad belátásán alapuló mérlegeléssel⁴ állapította meg a „becsülhetetlen” kár nagyságát, melynek legalkalmasabb zsinórmértékéül az ésszerűséget és a méltányosságot választotta, azokat az elemeket, melyek az immateriális sérelmekért nyújtott kártérítés fejlődéstörténetében – mint azt az alábbiakban látni fogjuk – szinte az egyedüli konstans elemeknek tekinthetők.

A nem vagyoni kártérítés iránti igényre vezető esetek és a bennük megjelenő jogsértések megannyi variánsa miatt egy-egy korra jellemző szintetikus képet adnunk szinte lehetetlen, mert még a valamilyen szempont szerint hasonlóságot mutató esetek tényállásai is olyan eltéréseket hordoztak magukban, melyek nem csak a bírókat, de a jogkeresőket is nehézségek elé állították. A hiányos kapaszkodók és a szétszórt jogesetek ellenére is rárakta azonban a jogintézményre az ítélkezési gyakorlat a maga előremutató és sok esetben máig élő jegyeit.⁵ Jelen dolgozat célja tehát rámutatni arra, hogy az intézményt jellemző dogmatikus tisztázatlanság és következetes fejlődés hiánya ellenére is megtalálhatók azok a tényállásjegyek, melyek alapján már világosan látszanak azok az oltalmi szférák, amik az adott kor bírói gyakorlatán keresztül a társadalom erkölcsi felfogását, értékrendszerét visszatükrözik.

⁴ Lábady Tamás: A deliktuális felelősség változásáról és ennek a polgári jogi kodifikációra gyakorolt hatásáról. JURA 2002/1; 79. o.

⁵ Lábady Tamás: Elégtétel a nem-vagyoni károkért a 20. század első felének magyar magánjogában. Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 123; Pécs 1996; 194. o.

A nem vagyoni kártérítés intézménytörténete az egyetemes jogtörténet tükrében

A személyi jogsértéssel kapcsolatos tényállások polgári jog körében történő figyelembevétele csak a XIX. században történt meg, ennek ellenére megfigyelhető az a történeti fejlődés, ahogyan a jog felfedezte vagy úrafelfedezte magának az embert⁶ és személyiségét a szükségesnek vélt terjedelemben védeni rendelte. A kezdetben tisztán pönális értékelés teszi világossá, hogy miért nehéz az immateriális, testi, szellemi, érzelmi, erkölcsi, személyiségi javak (nem vagyoni) sérelmének magánjogi eszközökkel való szankcionálását mindenki számára elfogadható módon megoldani.⁷ A személyiség elismerése az ókorban kezdetben kizárólag az élethez és testi épséghez való jogban valósult meg, így az ítéletek tisztán büntetőjogi karakterű intézményként kezelték az immateriális kártérítést, ahol a sértettnek semmiféle elégtétel vagy kompenzáció nem járt, a gyakran a sérelem többszörösére menő keresetekből „befolyt” összegek ugyanis az államot gazdagították.

A római jogban már 2000 évvel korábban megtalálható volt az a nem vagyoni kártérítési kereset, mellyel a bíró büntetés címén ugyan, de szabad becslés útján a lehető legteljesebb elégtételt tudta nyújtani a „személyi jogában” károsultnak, amit a kártérítési jog egyáltalán adhatott.⁸ A többségi álláspont szerint a XII. táblás törvények injuriajoga és a lex Aquilia még kizárólag a testi sértések büntetésére korlátozta a „személyiség” védelmét, és a szándékosság ekkor még nem fejlődött ki, vagyis az elkövetőnek az eredményért kellett felelnie.⁹ A kezdeti szűkre szabott magánedictumok körét a klasszikus prétori ediktumok terjesztették ki,¹⁰ ezeken belül is főként a speciális ediktumok körében találhatunk személyiségi jogsérelemmel kapcsolatos eseteket. Az első, általános prétori ediktum máig ható jelentősége, hogy a prétor a panaszos által pontosan megadott tényállást mérlegelve utasította az esküdtbíró (recuperator), hogy becsléssel állapítsa meg a pénzbüntetést (poenát). Az esküdtbíró mérlegelési szabadsága azonban nem volt korlátlan, kötve volt a sértett által megjelölt tényálláshoz (milyen jellegű testi sértés és milyen módon történt) továbbá a sértett által meghatározott, az őt ért injuriát pénzben kifejezett értékhez (taxatio). A prétornak ez az egyedülálló mérlegelési szabadsága és az ezzel összefüggően alkalmazott méltányosság a római injuriajog két olyan eleme, melyet remekül szemléltet Grosschmid egy forrásból: a „pajzánságból” megölt ifjú atyjának, tekintettel szegénységére, 2000 sestertiusnyi kárpótlást

⁶ Lábady: Eszmei kártérítés (1994); 9. o.

⁷ Fézer Tamás: A kártérítési jog magyarázata; Történeti előzmények; Complex Kiadó, Bp. 2010; 281. o.

⁸ Marton Géza: Magyar magánjog Kötelmi jog általános része, Kártérítés; Grill K. Könyvk.; Bp. 1941; 395. o.

⁹ Marton Géza: i.m.(1942); 784. o.

¹⁰ Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve. Institúciók; „Méliusz” Könyvk., Bp. 1937; 238-239. o.

állapítottak meg a rekuperátorok, hogy elmenjen a kedve a fiatalságnak az efféle „pajkosságtól”.¹¹ A fület, később a szaglást és az ízlést sértő cselekmények miatt megadott injuria keresetek már a speciális edictumok elődjeinek tekinthetők. A három ediktum közül az első a convicium, és a nyilvános megszégyenítés, valamint a lármás közbotránnal együttjáró infámiákat szankcionálta, a második külön nevesített szeméremsértési eseteket vett tényállásba, végül a harmadik a jó hírnév megsértésének bizonyos megnyilvánulásait fogta át.¹² A „fület sértő” conviciumra (ami leginkább a becsületsértésnek feleltethető meg) vonatkozó perben az volt a kérdés, hogy jogosult-e a színész a színpadon nyilvános kritikának kitenni az amúgy is "kiszolgáltatott" szerző nevét? Az ügyben a rendkívüli nehézséget az jelentette, hogy mi számít ilyen esetben megengedhetőnek, és milyen ponton lesz a gúnyolódás már becsületsértő? Azaz abban a máig fennálló kérdésben is döntenie kellett a prétornak, hogy milyen nagyságú személyiségi jogsérelem az, amelyért pénzbüntetést ítélhet meg a sértettnek, és hol lehet megvonni azt a határt, ahol a praetor már nem foglalkozhat a sérelemmel annak csekély mértéke miatt (*de minimis non curat praetor*).

A speciális edictumok köre – azaz azok az esetek, ahol a lelki sérelem okozásért pénzbeli elégtételt ítél meg a prétor – áll a legközelebb a mai értelemben vett immateriális kártérítés tényállásaihoz. Jól látszik ez abban az esetben, ahol a prétor injuriakeresetet adott a sértettnek egy bizalmas magánvégrendelet jogosulatlan nyilvánosságra hozatala miatt, vagy abban az esetben, amikor az adós az együttműködésre egyébként hajlandó kezeszt nyilvánosan megintette.¹³ Továbbá érdekes elméleti kérdéseket vet fel az az eset, amikor a római matróna fordult pénzbeli elégtételért a prétorhoz azért, mert Róma piacán gúnyosan szűznek nevezték.¹⁴ Nem vitás, hogy fordított esetben a tisztességes nő becsületét sértő kifejezésnek számított volna, ha matrónának nevezik, és ezt a speciális edictum körébe tartozó esetként elismerte volna a prétor, mint elégtételre alapot adó személyi jogsértést, de milyen szempontból sérülne a matróna személyiségi joga, egy alapvetően nem negatív tartalmú kifejezés használatával? Mivel a kifejezést az előbbi esetben gúnyos értelemben használták, fennállhatott-e a *hybris-contumelia* esete, azaz a sértett megalázása, alábecsülése, lenézése, és ha így minősítette is volna a prétor az esetet, találkozott-e ez az akkori római közfelfogással? Ami ugyanis az eset évezredeken átívelő dilemmája volt, hogy a szubjektív jogsértés csak

¹¹ *Collatio leg. Rom. et Mosaic* I.11., Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből I. kötet; Grill K. Könyvk.; Bp. 1932; 720. o.

¹² Lábady Tamás: Az eszmei kártérítés antikja; JURA; 1994/1; 6. o.

¹³ Lábady: i.m. (1996); 6. o.

¹⁴ Solyom László: A személyiségi jogok elmélete Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, Bp. 1983; 57. o.

akkor képes kiváltani a büntetést, mint immateriális szankciót, ha az a "köz", a társadalom, erkölcs, az illem, a szokás erkölcsi rosszallásával is találkozunk.

A fellelhető esetek széles köre teszi nyilvánvalóvá, hogy a római jog felismerte azt, hogy az ember különböző, és megsértése nemcsak vagyoni, de erkölcsileg sem megengedhető. A római jog injuria keresete nem nyújtott teljeskörű megoldást a személyiségi jogok védelmére és a szándékos károkozástól sem tartott vissza, amint azt Veratius története is mutatja, aki Róma utcáin sétálgatva arculütötte a szembejövő embereket, őt követő rabszolgája pedig nyomban kifizette a sértetteknek járó 25 as kártérítést,¹⁵ emellett a büszke, de üres római állaspont: „liberum corpus nullam recipit aestimationem”¹⁶ is negatív irányba hatott a jogfejlődésre. Mégis el kell ismernünk, hogy a római jog valamennyi tényállásával úgy hozta be a személyiségi jogot, a személyiségsértést és a személyiségi jogok védelmét a jog világába, hogy magáról a személyiségről az injuria keresetekben egyáltalán szó lehetett volna.

A középkori germán jogfejlődés kapcsán érdemes megemlítenünk a becslési eskü megjelenését, amelyet a Petri Exceptiones¹⁷ feltételként írt elő bizonyos eljárások megindításakor, és amely a személyi jogsértések „ősforrásától” teljesen idegen volt. A becslési esküvel a károsultnak azt kellett bizonyítania, hogy az általa érvényesíteni kívánt összeget szívesebben elvesztette volna, mint hogy elszenvedje az őt ért sérelmet. Érdekes párhuzamot mutat ez az Ótestamentum bírának módszerével: amikor a bírák azt mérlegelték, milyen áldozatot jelentene a sértettnek, ha a fájdalmat önként vállalná és túrná el, illetve a másik esetben, mit tenne meg azért, hogy a karját ne fájdalmas módszerrel, hanem észrevétlenül és fájdalommentesen veszítse el.¹⁸ Mindkét korban jelen volt tehát a személyt ért jogsérelem megtérítésének az igénye, még ha azt a materiális károkhoz hasonlóan képzelték is el. Emellett az immateriális károk megtérítését szolgálta a békepénz, melyet az ellopott tárgy értékén felül kellett fizetni elégtételként a sértettnek, a „Kranzgeld”, azaz az elcsábított menyasszony bánatpénze, ami a magyar jogban is jelen volt, a különböző becsületsértési deliktumokért járó pénzösszeg, a Corpus Juris Canonici deflorációs sérelemdíja, V. Károly Constitutio Criminalis Carolinája pedig már tartalmazta a máig a német személyiségi jogvédelem alapkövének számító fájdalomdíjat (Schmerzensgeld).¹⁹

¹⁵ Súlyom: i.m. u.o. 57. o.

¹⁶ Marton: i.m. (1941); 395. o.

¹⁷ Lásd: Bónis Péter: Az európai közös jog születése; Rejtjel Kiadó, Bp. 2011; 29. o.

¹⁸ Samuel Pufendorf; in Dr. Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés a 18. és 19. század német jogában; Biztosítási Szemle 1994/1; 16. o.

¹⁹ Lábady: Eszmei kártérítés (1994); 8. o.

A német fejlődéssel ellentétben, ahol az 1495-ben született Reichskammergerichtsordnung rendelkezése szerint már a recipiált római jog alapján használták az injuria keresetet, a frank jogélet másfajta úton haladt. A kezdeti jogfejlődést északon a germán eredetű szokásjogok, délen pedig a római jog főbb jegyei határozták meg. Egyértelműen bizonyítható, hogy a francia jogalkotók kezdettől fogva ismerték a személyiségi szféra „fogalmát” és szükségesnek is tartották annak védelmét, mégis előbb kizárólag vagyoni keretek közé szorították a kártérítést, utóbb pedig a Code Civil úgy oldotta meg az immateriális kártérítés intézményének problémáját, hogy egyáltalán nem érintette azt. Már a régi jog is ismerte és alkalmazta az erkölcsi károkért való pénzbeli kártérítést (la réparation pecuniaire du dommage moral²⁰), a Code Civil jogtudósai mégis megelégedtek azzal, hogy a kártérítést pusztán generálklauzula szintjéhez hasonlóan szabályozzák. Fontos azonban megjegyezni, hogy a Code Civil, illetve a Code Penal²¹ is számos olyan rendelkezést tartalmaztak a törvény különböző helyein, melyek a nem vagyoni érdekek megsértését szankcionálták. Ennek ellenére a francia jogfejlődés hagyománya a későbbi korokra (így hazánkra is) éppen a törvény szövegezésének hiányosságából eredt, abból ahogyan a törvényhozó elegáns könnyedséggel megadta a bíróságoknak azt a szinte „jogalkotói hatáskört”, hogy pár „generálklauzulából” kiindulva maguk teremtsék meg válaszként az élet adta esetekre a nem vagyoni kártérítés szabályait.

A francia bíróságok a következő évtizedekben elkezdtek színes jogesetek megoldásain keresztül gazdagítani a nem vagyoni kártérítés intézményét. A bíróságok ilyen irányú rugalmas jogfejlesztő tevékenységét szemlélteti például az a tipikusan francia, már-már anekdotikus eset, ahol azért szenvedett nem vagyoni sérelmet a párizsi mademoiselle, mert a hibás tinktúra miatt nyakán keletkező bőrelszíneződés folytán, a báli szezonban hónapokig nem mutathatta a „decolleté”-jét.²² A nem vagyoni kártérítés megítélésénél döntő jelentőséggel bírt továbbá a Cour de Cassation 1833-as ítélete, mely rányomta bélyegét a francia jogfejlődés elkövetkező időszakára. Az ítélet kimondta, hogy a bíróságoknak vagyoni és nem vagyoni kártérítést összevontan, egy összegben kell megállapítaniuk, ezzel is kifejezésre juttatva azt, hogy bár létezik ugyan erkölcsi kár (mely a pár évtizeddel később kialakuló „morális személyiség” megsértését jelenti), de az a kárfogalom immanens részét

²⁰ Dr. Lábady Tamás: A nem vagyoni érdekek védelmének francia útja: la dommage moral. Jogtudományi Közlöny 1994/1; 2-3. o.

²¹ Fézer: i.m. 283. o.

²² Lábady: Eszmei kártérítés (1994); 9. o.

képezi a vagyoni kárral együtt, így attól nem választható el, és mintegy szimbolikus alakban („franc symbolique”²³) a vagyoni kárral együtt térítendő meg.

Az újkorban a franciától lényegesen eltérő fejlődésen ment keresztül a német és az osztrák nem vagyoni kártérítés-tan, melynek rövid ismertetését szintén a magyar jogfejlődésre gyakorolt lényeges hatása miatt tartom szükségesnek. A német jog, szokásához híven, elméleti oldalról próbálta megközelíteni a nem vagyoni kártérítés mibenlétét. Ez a fajta racionalizmus az egységes kodifikáció szükségességét hirdette, amely hézagmentes, „tisztá észből” levezetett, általános és teljes jog megteremtését feltételezi.²⁴ A német természetjogászokkal szemben viszont a praktikusok a római jog életben tartását és a közönséges joggal való összeegyeztetését tűzték ki célul. Bár törekvésük nem járt sikerrel, és az újkor természetjogászaik egyre kevésbé vették figyelembe a római jog által kimunkált személyiségvédelmi alapokat, de feltehetően nekik is köszönhető az, hogy a fájdalomdíj (Schmerzensgeld) a partikuláris jogból a közönséges jog részévé vált. A természetjogászok viszont teljesen ellentétes, az immateriális kártérítés önálló létét elutasító álláspontot képviseltek: szembehelyezkedtek a személyiségi jogsérelmek pénzbeli szankcionálásával, melyeket tisztán „delictum privatum”-ként fogtak fel és ekként is kezeltek, ezzel pedig jelentős mértékben gátolták az intézmény fejlődését továbbá azt a jogfejlesztő tevékenységet, mely, mint láthattuk, a francia jogban ebben az időben eresztett gyökeret. A természetjogászok azzal a törekvésükkel, hogy biztos elméleti alapokra helyezték a nem vagyoni kártérítés intézményét, gyakorlatilag saját csapdájukba estek bele. A túlzott „elméletieskedés” következményeként ugyanis nem tudtak túllépni azon a problémán, hogy miként lehet a személyiséget ért sérelmet vagyoniilag kompenzálni, azaz elismerhető-e az immateriális károk esetében a sértettnek járó pénzbeli elégtételre való igény?²⁵ A római jog injuria jogából csak a már fent említett elvet tartják fenn: azaz nem követelhető pénzösszeg becsületsértésért, mert ezzel az ember becsületét, személyét felbecsülnék vagy megvásárolnák. Míg azonban a római injuriajog ezt helyesen akként értette, hogy voltaképp a megsértett személyiségi jognak pénzbeli egyenértéke nincs, de az elszenvedett rossz hozzávetőlegesen kiegyenlíthető vagyoni (pénzbeli) szolgáltatás nyújtásával,²⁶ addig a

²³ Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata; ELTE Jogi Továbbk. Int. OKTÁV-PRESS Kft. 1992; 20. o.

²⁴ Lábady: A nem vagyoni kártérítés (1994); 14. o.

²⁵ Fézer: i.m. 284. o.

²⁶ Marton (1941); 395. o.

természetjogi kodifikátorok, és ezáltal kezdetben a magyar jogalkotók is csak azt látták benne, hogy általa a sértett megkísérel gazdaggá lenni.²⁷

A porosz Allgemeines Landrecht (1794) jogszabálytömege már a római jog hamvaiból újjászületett tiszta német jogot tartalmazta, de még a polgári átalakulást megelőző rendi keretek között. A fájdalomdíj itt vált le formálisan először a büntetőjogról, és „relatív specifikus civiljogi karaktere”²⁸ ezután már kompenzációs jelleggel igazodott az elszenvedett fájdalomhoz. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez csak becsületsértésből származó vagyoni károkért volt megállapítható, és hogy nemes rendű sem fájdalomdíjat, sem magánéletét²⁹ nem követelhetett, mert a nemes becsülete önmagában sérthetetlen volt. Az Osztrák polgári törvénykönyv (1812) érdeme volt, hogy elsőként tételezte a mindenkit megillető polgári jogi jogképességet, továbbá, hogy elsőként kodifikálta a magánjogban a nem vagyoni kártérítést fájdalomdíj címén. Lehetővé tette a fájdalomdíj megítélését testi sértés esetén, melyet a bíró mérlegeléssel állapított meg, figyelembe véve az immateriális szférában fellépő pretium affectionist is.³⁰ Ennek ellenére későbbi oktrojálása a magyar jogba, amint azt majd alább láthatjuk, törést jelentett az addigi fejlődéshez képest.

Végül szükséges még említést tennünk arról, hogy miként módosult a nem vagyoni kártérítés megítélése a BGB-ben. Az intézményt a második kodifikációs bizottság tárgyalta (1891-96), akik felvetették, hogy a törvény szövegéből ki kellene hagyni az erkölcsi károkat, de nem azért, hogy ezzel a bíróságok jogfejlesztő tevékenységét támogassák (mint a francia jogfejlődés során láthattuk), hanem épp ellenkezőleg, mert féltek a „bírói szabadság túlzott elburjánzásától”.³¹ Érvelésüket alátámasztotta az Optk. kodifikációs bizottságának ellenérzése a nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatban, illetve az is, hogy a szabad bírói mérlegelés is éppen, hogy csak kezdett kialakulni. A bizottságban történt vezetőváltásnak köszönhetően, a BGB hatálybalépésekor már három formáját elismerte az erkölcsi károknak: nem vagyoni kártérítés, fájdalomdíj és jegyesség felbontása miatt követelhető kártérítés formájában, melyek közül a fájdalomdíj jelentősége (az Optk. - hoz képest) abban állt, hogy a károsultnak nem kellett a bekövetkezett hátrányt, csupán a jogsértést bizonyítania, továbbá az általános szabály hiányában elismerte a fájdalomdíj létjogosultságát testi sértés, szabadságtól megfosztás és nemi erkölcs elleni támadások esetén is.

²⁷ Lábady: A nem vagyoni kártérítés (1994); 17. o.

²⁸ Lábady: A nem vagyoni kártérítés újabb (1992); 13. o.

²⁹ Nem pénzbeli jóvátételt jelentett.

³⁰ Lábady: A nem vagyoni kártérítés (1994); 19. o.

³¹ Fézer: i.m. 284. o.

Összefoglalva az előbbieket megállapíthatjuk, hogy az ismertetett fő irányvonalak (francia – német, osztrák) mintegy egymás ellentétéként fejlődtek ki, ugyanabból az alaptól táplálkozva, de más koncepció mentén haladva és más következtetésekre jutva a személyiségi jogok védelmét illetően. A magyar immateriális kártérítés mind kezdeti, tisztán büntetőjogi felfogásban, mind a későbbi „felemás”, a büntetőjog és magánjog részhalmazaként való értékelésében tetten érhetők ezek a jegyek, melyek egyik része remekül szolgált a hazai kártérítési jog hézagos és instabil szabályozásának kiegészítésére, másik részük viszont negatív irányban hatott és lassította a jogfejlődést.

A magánjog kis büntetőjogának „előképei”³² a magyar jogtörténetben az Osztrák polgári törvénykönyv bevezetéséig

A nem vagyoni kártérítési jog hazai fejlődésének vázlatos ismertetése előtt utalnunk kell arra, hogy a XX. század közepéig még a magyar nem vagyoni kártérítéshez hasonló rendeltetésű intézmények is csak periodikusan, egy-egy törvénycikk erejéig jelennek meg a forrásokban, gyakorlati alkalmazásuk pedig jóformán ködbe veszik. Bár sajátosságaikat tekintve a személyiségi jogok védelmét ellátó formák megfelelnek a fentebb ismertetett európai jogfejlődésnek, áttekintésüket mégis azért tartom szükségesnek, mert ezek a hazai immateriális kártérítési jog előtörténetének olyan forrásai, melyek alapul szolgálhattak volna a modern magyar nem vagyoni kártérítési gyakorlat kialakításához, feltéve, hogy az Optk.-t nem erőltetik rá az országra. Így bár néha csak a külső kényszerrel szembeni ellenállás miatt, de a hiányos források kapaszkodóul szolgáltak a jogalkalmazás számára.

A középkorban az immateriális kártérítés – csakúgy, mint Európa többi részén – tisztán büntetőjogi karakterű volt, azonban a hazai feudális jogfejlődésben nem találunk a lex Aquilia-hoz hasonló tételes jogi intézkedést, és a római jog recepciójára sem került sor,³³ azaz sem a vindictam spirans, sem az injuria actio nem vált a magyar nem vagyoni kártérítés sajátjává. Ha a személyiségi jogok eredőit próbáljuk meg felkutatni, egészen Szent István Király Dekréto mainak Második Könyvéig visszamehetünk, ahol már találunk személyiségi jogvédelmi eszközöket, jóllehet a kártérítési elemek itt még teljesen összemosódnak a büntetőjog represszív jellegével.³⁴ Természetesen – amint arra már a bevezetőben utaltam – ezek nem kifejezetten személyiségi értékeket oltalmaztak, de a kiinduló „ősállapotot” mégis jól illusztrálják.³⁵ Így szabályozta a Decrétom például azt, ha valakinek szökött szolgája után küldött követét megverték vagy bántalmazták (testi sértés), melynek büntetése tíz tinó volt, ha pedig szabad ember másnak (!) a szolgáló leányával harmad ízben paráználkodott volna, büntetése az volt, hogy szolgatársa lett a szolgálóleánynak vagy megváltotta magát. A decrétom büntette a nőrablást is, vitézek esetén tíz tinóval, szolgák esetében öt tinó jóvátétellel (bár e szó tartalma véleményem szerint még inkább a haláltól való megváltást jelentette, de tekinthető akár a Grosschmid által használt vegyes alakzatú magánbírságnak is), oltalmi körét tekintve viszont egyértelműen a leányok erkölcsi épségét védte, melyben a deflorációs keresetek előképét fedezhetjük fel. Aki pedig kardját kivonta, de sebet nem ejtett

³² Székely: A személyiségi jogok hazai elmélete, A forrásvidék. Eötvös Kiadó, Bp. 2011; 54. o.

³³ Lábady Tamás: Az erkölcsi jóvátétel a magyar magánjog fejlődéstörténetében a 19. század végéig; Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára. Bp. 1994; 133. o.

³⁴ Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb (1992), 19. o

³⁵ Székely: i.m. 55. o.

vele, a vérdíj felét kellett megfizetnie, továbbá az, aki a király udvar népe (ispánok) között hazugságot koholt, kétszeresen tartozott megfizetni hamis nyelve váltságát. Utóbbi esetekben tehát a vérdíj és a későbbi nyelvváltság (emenda linque) intézménye bontakozik ki előttünk.³⁶ A hatalmaskodások tényeiért járó büntetésben már megfigyelhető az immateriális károkért nyújtandó rekompenzáció eszméje is, mely az in integrum restitutio-n felül került kiszabásra és a sértett javára szólt.³⁷ A hatalmaskodások és más bírságos bántalmak (ahogyan Frank Ignác találóan nevezte őket) már a kezdetekben is delictum privatumnak (magánbírságnak³⁸) minősültek, azaz olyan magánvétségnek, amely miatt az eljárás általában csak a sértett kívánságára indulhatott meg, a büntetés pedig kezdetben megoszlott a bíró és a sértett között, később azonban már teljes egészében a panaszost, sértettet illette.³⁹ Grosschmid ezeket nevezte vegyes alakzatoknak, mert a taxált, fix összegű elégtétel⁴⁰ egyesítette a büntetés és a jóvátétel céljait.⁴¹

Mátyás dekrétumaiban már megjelennek eszmei értékeket védő szabályok is, melyek az életet, a testi épséget és a szabadságot, bár csak a nemesek körében, de védeni rendelték. Továbbá a az 1486. évi XV. törvénycikk sértettnek járó elégtétellel büntette a nemesek igaz ok nélkül való letartóztatását, ezenkívül a nemeseknek megsebesítését, megverését vagy megölését is. Emellett találunk a korabeli nemesi házjogot védő rendelkezéseket,⁴² másrészt egyedül a sértettnek járó elégtétellel rendeli büntetni a rágalmozás, gyanúsítás, hamis vád tényállásait, továbbá Mátyás idejében jelenik meg tisztán a fentebb említett nyelvváltságdíj is becsületsértés elkövetéséért.⁴³ A nagyobb hatalmaskodások (potentia maior) körébe a nemesek, az udvari méltóságok és a bírók ellen elkövetett legsúlyosabb büntettek tartoztak, melyeknek egy részét hűtlenség körébe vonták, továbbá olyan esetek, amelyek a közérdeket érintő jellegük miatt is fokozottabb védelmet igényeltek (például a rokonok közötti, illetve a nőket érintő bántalmazás, vagy a bíró másodszori visszaűzése (repulsio)). Emellett fontos része volt a törvénynek,⁴⁴ hogy a hatalmaskodó nemes (tehát a hűtlenség eseteire ez nem vonatkozott) vagyonát kivégzése után nem vehette el a bíró, hanem az a kivégzett örököseire szállott át, azaz a szankció ezekben az esetekben már vagy fő – vagy jószágvesztés lehetett, de

³⁶ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve CJH Cd-rom KJK-Kerszöv. 23.fej; 26.fej; 25.fej; 49.fej; 54.fej;

³⁷ Lábady: Az erkölcsi jóvátétel (1994); 134. o.

³⁸ Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből I. kötet; Grill K. Könyvk.; Bp; 1932; 720.o.

³⁹ Székely: i.m. 64. o.

⁴⁰ Lábady: Az erkölcsi jóvátétel (1994); 135. o.

⁴¹ Grosschmid: i.m. 721. o.

⁴² Székely: i.m. 56. o.

⁴³ Lábady: Az erkölcsi jóvátétel (1994); 135. o.

⁴⁴ Amit később az 1729. évi XXXIV. tc. a bírói ítéletekkel szemben való ellentállásról s a bíróilag végrehajtás alá vett javak visszafoglalásáról is ekként szabályozott.

nem mindkettő.⁴⁵ Nem így a hűtlenség körébe tartozó eseteknél,⁴⁶ amelyek az esetek többségében fej – és jószágvesztéssel jártak. A nagyobb hatalmaskodás (potentia maior) és a hűtlenség közötti különbségekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy az egyes személyiségi jogokhoz hasonló tényállások törvényi védelme az adott korban uralkodó közállapotoktól és sokszor pusztán a jogalkotó döntésétől függtek. Ez pedig azt is mutatja, hogy egyes tényállások tekintetében, egyes jogok védelmét illetően maguk a törvényhozók sem tudtak egységes álláspontra jutni, de vice versa jelentheti azt is, hogy ezen tényállások más-más időben eltérő mértékű védelmet igényeltek. Az eltérő szankcionálás viszont azt eredményezte, hogy ugyanazért a jogsértésért az elkövetőt egyszer fővesztéssel, pár év múlva fej – és jószágvesztéssel, ismét pár év múlva viszont már csak homagiummal büntették. Azaz a kisebb szankciókkal sújtott bírságos bántalmak gyakorta már tisztán immateriális értékhardozókká válhattak, attól függően, hogy a jogalkotó ilyen tartalmat rendelt-e nekik. A Mátyás ideje alatt bevezetett rengeteg újítás a király halálával sem tört meg, így nem hagyható figyelmen kívül az, hogy már röviddel a király halála után általános kártérítési szabályokat tartalmazó törvénycikket vezettek be,⁴⁷ melyek akkor voltak alkalmazhatóak, ha valamely különös rendelkezést nem kellett figyelembe venni. Bár az első általános kártérítési szabályokat azért vezették be, hogy általuk helyreállítsák a király halála után bekövetkező instabil közjogi állapotot, és kártérítésre kötelezzék azokat, akik a király halálát kihasználva raboltak és fosztogattak, mégis ékes példája volt ez annak, hogy már a magyar jogtörténet korai időszakában szabályozták azt az elvont, általános kártérítési szabályt, mely századokkal később is ugyanazt a célt szolgálta: kapaszkodót arra, hogy semmilyen sérelem ne maradjon megtérítetlenül, így a nem vagyoni kár sem.

Érdemes még ismertetni Werbőczy Hármaskönyvének vonatkozó rendelkezéseit. Werbőczy Tripartitumában fejtette ki a hűtlenség és a főben járó ítélet közötti, előbb említett lényeges különbségeket, továbbá pontosan meghatározta a homagium fogalmát. A XVI. század előtt a homagiumot megváltási összegnek tekintették, melyet az elítélt azért fizetett, hogy a halálbüntetés végrehajtása alól szabaduljon, illetőleg a sértettnek járó jóvátétel gyanánt vérdíjként szolgált,⁴⁸ azaz a személyiségi jogsérelem fix összegű bírságának is tekinthető volt. A Hármaskönyv a homagiumot fejváltásnak, azaz megváltásnak tekintette, és elvetette azt, hogy az a megölt ember díja lenne, mivel a halottat semmi áron nem lehet megváltani és

⁴⁵ Amint az az 1351. évi IX. tc. esetében még kummulatív fej-és jószágvesztés volt.

⁴⁶ 1492. évi LXX. tv. 4. §-a, az 1495. évi IV. tc. az 1504. évi IV. tc. 1. §-a, az 1723. évi 10. tc. és az 1729. évi XXXIV. tc pedig további esetekkel terjesztette ki a hűtlenség eseteit CJH Cd-Rom KJK-KERSZÖV

⁴⁷ 1492. évi XVI. tc. arról, hogy a Mátyás király halála után bárkinek okozott károk megtérítését törvény útján kell keresni CJH Cd-Rom KJK-KERSZÖV

⁴⁸ Székely: i.m. 61.o.

feltámasztani. Ezért a homagiummal inkább a gyilkosnak kellett saját fejét megváltania, hogy ne öljék meg tette miatt. Werbőczy ezzel a magyarázattal az intézmény büntetőjogi jellegét emelte ki, melynek nagyságát mindenkor a sértett fejének becsűje, azaz rendi állása szabta meg.⁴⁹ A nagyobb hatalmaskodás esetére járó vérdíj összegének fele a kisebb hatalmaskodás (potentia minor) esetén alkalmazott homagium vivum volt. Werbőczy jogában⁵⁰ a „személyiségi jog” védelme azonban nemcsak a nagyobb és kisebb hatalmaskodás keretében valósult meg, hanem számos más, erőszakkal nem járó, de az egyéni és a közérdeket sértő magánjogi delictumban is, melyeket közös elnevezéssel – amint arról már fentebb szó volt – bírságos bántalmaknak neveztek. Ilyen volt nyelvváltság, amely becsületsértésért járt,⁵¹ illetve az „álarczosság”,⁵² ami azt büntette, ha valaki előnyök szerzése végett szándékosan másnak adta ki magát a bíróság előtt, ami a névbitorlás korai, nemességre szorítókozó előképének tekinthető, de ide tartozott a később más okleveleinek elvételeért, visszatartásáért járó büntetés is,⁵³ amelyben már a levéltitokhoz való jog csírája is tetten érhető volt. A bírói mérlegelés gyökerei szintén mélyre nyúlnak hazánk jogtörténetében: már a XVII. század elején⁵⁴ kimondják, hogy a kártérítést nem becsülő eskü alapján, hanem a vármegyei bírák lelkiismeretes felszámítása alapján kell számítani, pár évtizeddel később⁵⁵ pedig már testi sértésekre külön ki is mondja a szabály alkalmazhatóságát.

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a korai magyar jogtól egyáltalán nem volt idegen az a gondolat, hogy értékként kezelje, és valamiféle oltalomban részesítse azokat a jogokat, amelyek ma a személyiségi jogok immanens részét képezik. El kell ismernünk továbbá, hogy figyelemmel a középkori közállapotok, a folyamatos háborúzás, majd a török megszállás következtében kialakuló helyzetre, nem kis teljesítménynek számít az, hogy fontosnak tartották az egyes személyeket védelmezni (még ha egyes személyről a rendi viszonyok között csak korlátozottan beszélhetünk is), és a személyben rejlő értékeket tiszteletben tartani akkor, amikor ezt sem az ország helyzete, sem a jogrendszer instabilitása nem indokolta. A magánjog és büntetőjog határán levő intézmények jelentősége tehát nem

⁴⁹ Werbőczy István Hármaskönyve: III. rész 5. cím.

⁵⁰ Csábítás, jegyszegés és a jog. A M. Kir. Kúria legújabb gyakorlata; (Dr. Tóth György Kúriai bírósági tanácsos); Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvtár és nyomda Rt. Pécs: 1939; 3. o.

⁵¹ Werbőczy István Hármaskönyve II. rész 72. cím

⁵² Werbőczy István Hármaskönyve II. rész 16. cím (...) álarczokról és színlelt személyekről, és később az 1723. évi XLVI. tc. az álarczás személyek büntetéséről

⁵³ 1659. évi XLIII. tc. az idegen levelek elfogói s letartóztatói ellen követendő eljárásról CJH Cd-Rom KJK-KERSZÖV

⁵⁴ 1638. évi XXVII. tc. a hatalmaskodásról kelt cikkelyeknek kiterjesztése és további magyarázata 2. § CJH Cd-Rom KJK-KERSZÖV

⁵⁵ 1659. évi XXXI. tc. adóssági keresetekben a költségek is megítélendők, a testi sértések megítélése pedig a kártérítés módja szerint történjék (2. §) CJH Cd-Rom KJK-KERSZÖV

hagyható figyelmen kívül, mert olyan sajátos fejlődési ívet írnak le, amelyre a későbbi jogfejlődés alapozhatott volna, ha ez a fejlődés XIX. század intézkedéseinek áldozatul nem esik, de amely végső soron megerősítésül szolgált a későbbi korok bíróinak, amikor az intézmény szükségessége megingani látszott.

A magyar nem vagyoni kártérítési jog, de mondhatni a magyar magánjog „egész művész épülete”⁵⁶ romba dőlt a XIX. század történelmi eseményei következtében. A reformkor oly sokszínű, az élet és a jog minden területén teremtő tevékenysége a magánjogot mégis negatívan érintette. A reformkor nagy alakjai, így például Széchenyi István gróf is azon a véleményen voltak, hogy a magyar magánjog is megérett a reformokra, Széchenyi pedig ezt úgy látta lehetségesnek, ha magánjogunk kodifikációja előtt Werbőczy Hármaskönyvét és az egész magyar törvénygyűjtemény legalább kilenczted részét elégetjük.⁵⁷ A tervet következetesen végre is hajtották az 1848. évi XV. törvénycikkkel, amely utasította a minisztériumot, hogy a polgári törvénykönyvet dolgozza ki, és terjessze az országgyűlés elé. Az elgondolás tehát önmagában megteremtette volna a lehetőséget arra, hogy a régi jogra építkezve önálló polgári jogrendszert dolgozzanak ki. A körülmények balszerencsés alakulása azonban azt eredményezte, hogy bár a régi intézmények lebontásra kerültek, az újakat még nem alakíthatták ki. Ez a vákuum pedig lehetővé tette, hogy a régi magyar jog végül feláldozásra kerüljön az idegen jogrendszer bevezetése folytán.

Az Osztrák polgári törvénykönyv Magyarországon való bevezetése több akadályba ütközött, melyek már az előkészületi munkálatok során is előrevetítették azokat a problémákat, amik az Optk. hazai létszakát végigkísérték. Ilyen külső problémát jelentett, hogy az előkészítő bizottságot, melynek tagjai magyar bírók voltak, lecserélték, illetve véleményüket, mely szerint a törvénykönyvet utólagos rendeletekkel megtoldva kellene kihirdetni, figyelmen kívül hagyták és így a törvény oktrojált formában került bevezetésre. Az Optk. bevezetésének további, belső problémája volt, hogy 1812-es hatálybalépését követő évtizedek alatt többször módosították, a tárgyalt időszakban is nagyobb módosításokat kívántak rajta végrehajtani, és hogy szövegében több közjogi rendelkezés is volt, ami a magyar jogba nehezen lett volna átültethető. A törvény továbbá nem hagyott elegendő felkészülési időt a jogalkalmazóknak és, mint utaltam rá, figyelmen kívül hagyta a magyar jogfejlődést. Ezek a problémák pedig a törvény 1853. május 1-jei hatályba lépésétől kezdve a személyiségi érdekek védelmében is megnyilvánultak. Az Optk. 1295. §-a bár látszólag

⁵⁶ Szladits Károly: Magyar magánjog. Általános rész. Grill K. Könyvk.; Bp. 1941; 78. o.

⁵⁷ Vécsey Tamás: Széchenyi és a magyar magánjog. MTA kiadása; Bp. 1895; 2-3. o.

általános szabályként kimondta, hogy minden vétkesen okozott kárt meg kell téríteni, de ezzel egyúttal leszűkítette a személyiségi jogok védelmének körét,⁵⁸ és olyan feltételeket szabott azok érvényesítéséhez, melyek gyakorlatilag egy mind a mai napig létező, téves koncepciót hintettek el a magyar bírók tudatába. Kártérítés csak akkor járt a sértettnek, ha bizonyítani tudta a kár bekövetkeztét, hogy az okozati összefüggésben van a vétkes cselekvéssel, és a cselekvésért a jogsértő felelősségre vonható volt. Csak ha ez a három feltétel maradéktalanul megvalósult, követelhetett kártérítést a személyiségi jogában megsértett személy.⁵⁹ Az Optk. tehát már magánjogi úton biztosította a személyiségi jogok védelmét, de olyan feltételekkel, melyek a nem vagyoni kártérítést nem pusztán a bekövetkezett személyiségi jogsértéshez rendelték (vétkességtől függetlenül), hanem az előbb említett feltételek teljes mértékű bizonyítottságához.

A személyiségi jogsértések szűkkörű érvényesíthetőségét tágította az Optk. 1325. §-a, mely testi sértések esetén a körülményekhez képest lehetővé tette a fájdalomdíj követelhetőségét. Hatását tekintve az Optk. mindenképp egy új korszaknak, mégpedig a modern kártérítési jog kialakulásának a kezdetét jelentette, és körülbelül egy évtizednyi tételes érvénye alatt gyökeret eresztett bíróságaink tudatába és a hazai jog helyreállítása után is egészen a polgári törvénykönyv Tervezetének és Javaslatának elkészüléséig, sőt még azt követően is megőrizte befolyását a nem vagyoni kártérítési jog „szokásjogi kiképzésre utalt bírói gyakorlatára”.⁶⁰

Az Országbírói Értekezlet 1861-ben formálisan hatályon kívül helyezte az Optk.-t, helyébe pedig a régi jogot „visszaállította ugyan, de a fejlődésében és átalakulásában megakadt „magán bírság=homagium” az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok életbe lépte után már nem nyert életképes formát”.⁶¹ Nem a homagium intézménye volt azonban az egyetlen, amely a történelmi kor visszasságainak áldozatul esett: ugyanis maguk a jogalkotók is úgy rendelkeztek, hogy bár visszaállítják ugyan a magyar magánjogi törvényeket, de amennyiben „azok (...) alkalmazhatók nem volnának, addig, míg törvényeket alkotni lehetne, az Országbírói Értekezlet munkálatait ideiglenes kisegítő gyanánt használhatónak tekintik”.⁶² Azaz nem mást mondott ki ezzel az 1861. évi Országbírói Értekezlet, Országgyűlés, és az azt

⁵⁸ Székely: i.m. 67. o.

⁵⁹ uo. 67-68. o.

⁶⁰ Marton: i.m. (1942); 846. o.

⁶¹ Csábítás, jegyzézés és a jog. 3. o., A vérdíjat az 1871. évi LII. tc, a magánbírságot pedig az 1880. évi XXXVII. tc. törölte el.

⁶² Meszlény Artúr: Magyar Magánjog Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat, magánjogi törvénykönyv szövegével és rendszerében; I. kötet Jogforrások, személyi és családi jog II. VI. kiadás, Grill K. kiadváll.; Bp. 1929; 60. o.

követően alkotott törvények, mint azt, hogy az Ausztia és Magyarország legsötétebb közös korszaka alatt hozott parancsokat és rendeleteket (és így az Optk.-t is) kifejezetten vagy hallgatag, egészben vagy részben hatályukban fenntartják, ezért e jogszabályokat a megfelelő szabályok megalkotásáig szintén a magyar magánjog alkotó részeinek kell tekintenünk. Ezt a jogalkotói csavart tetézte még az, hogy az ITSZ-ok az országnak csak azon területén voltak hatályosak, ahol az Optk. rendelkezései nem.⁶³ Végül ki kell térnünk arra, a nem vagyoni kártérítés szempontjából jelentős állomásra is, hogy a büntető törvénykönyv⁶⁴ hatályba lépésekor a személyiség védelmét a magánfél nem vagyoni kárára tekintet nélkül szabályozta, így a korábbi hatalmaskodások súlyosabb esetei büntetőjogi tényállásokká lettek, a csekélyebb súlyú jogsértések viszont mind a büntető-, mind a magánjog érdeklődésén kívül estek.⁶⁵

A század végi nem vagyoni kártérítésre vonatkozó bírói gyakorlatban is megfigyelhető ez a köztes állapot. Egyrészt az Optk. korlátozott védelmet biztosító szabályaitól való függőség, másrészt az attól való függetlenedés jellemezte a bíróságok tevékenységét. Ez pedig azt eredményezte, hogy a nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos ítélkezési gyakorlat a XX. század kezdetén társadalmi fejlettségéhez képest megdöbbenően hiányos volt, a bíróságok a személyiségi jogsértésért járó nem vagyoni kár megítélése elől elzárkóztak, de ez eredményezte egyúttal azt is, hogy amikor bírók és a törvényhozók ismét a nem vagyoni kártérítés felé fordultak, már az Optk. szabályaitól egyre inkább függetlenül, nagyobb önállósággal és öntudatosabban tették ezt.

⁶³ Meszlény: i.m. 61. o.

⁶⁴ 1878. évi V. tc.

⁶⁵ Székely: i.m. 68-69. o.

Elégtétel a nem vagyoni károkért a XX. század első harmadának bírói gyakorlatában

A XIX. század utolsó évtizedeiben még csak elvétve találhatunk olyan eseteket, melyek ha csírájukban is, de nem vagyoni kártérítési elemeket hordoztak magukban. Az egész hazai joggyakorlatba lopakodva küzdötte vissza magát a személyiségi jogeszme, fokozatosan elnyerve az őt megillető tényleges helyet a magánjogban. A „személyiségi javaknak” meg kellett küzdeniük a polgári jogot pusztán vagyonjognak tekintő klasszikus liberális eszmeiséggel,⁶⁶ majd létjogosultságuk elismerése után a nem vagyoni kártérítést körülvevő elméleti és gyakorlati fenntartásokkal. Szükségességét pedig a vizsgált korban az élet diktálta igények, és az esetek számának növekedése is egyre inkább igazolták. Le kell szögeznünk azonban, hogy a személyiségi jogok védelmének tisztán magánjogi megítélése még a XX. század elején sem volt elterjedve, de a magyar jogtörténet legnagyobb alakjai is elismerték a személyiségi értékek magánjogi védelmének szükségességét, és részben elméleti fejtegetéseiknek, illetve az intézmény melletti kiállásuknak köszönhető, hogy a személyiségi jogok védelmének kártérítési alapokra helyezése a századfordulót megelőzően is számos támogatóra talált. A századforduló előtt olyan neves jogászok hirdették az intézmény szabályozásának szükségességét, mint például Apáthy István, aki kötelmi jogi tervezetében (1882-85) helyet talált volna az intézménynek fájdalomdíj formájában, de így vélekedett a tervezetet támogató Szász- Schwarz Gusztáv⁶⁷ is. A századfordulót követően a polgári törvénykönyv tervezetek hatására rohamosan fejlődött az egyes tilos cselekményekből származó magánjogi károk elismerése, jóllehet az az Optk. nyomán, illetve a btk. rendelkezéseihez kötődve történt. A század elején szórványosan jelentkező esetek sivatagából a XX. század közepére már szép számmal termettek a tényállások az ítélkezés számára, így a bírói gyakorlatra a továbbiakban az a nehéz feladat hárult, hogy a „személyiségi jog” tartalmát a jogtudomány útmutatása alapján minél jobban kiterjessze,⁶⁸ és az ember ezen értékeinek védelmére minél szélesebb körben biztosítson nem vagyoni kártérítést. Habár a bíróságok gyakorlata még a hasonló tényállásoknál is sokszor ellentétes (mai ítélőképességünk és értékszemléletünk alapján több esetben téves) ítéleteket produkált, ez az olykor szomorú változatosság véleményem szerint mégsem jelenti azt, hogy egy-egy téves ítélet, vagy rosszul minősített tényállás mellett ne születtek volna olyan ítéletek, amelyekkel a bírók a modern immateriális kártérítés mai napig érvényes alapjait rakták volna le.

⁶⁶ Lábady: Elégtétel (1996), 188. o.

⁶⁷ Szász-Schwarz Gusztáv: Magánjogi fejtegetések felsőbbbírói határozatok kapcsán. Bp. 1890; 131. o.

⁶⁸ Csábítás, jegyzézés és a jog; ua. 10. o.

Mint már előbb utaltunk rá, a XIX. század végén és a XX. század első évtizedében a tilos cselekmények között találunk olyan eseteket, amelyek a személyiségi jogok megsértéséből keletkező nem vagyoni kártérítés alapjául szolgálhattak. A magánjogi tilos cselekmények nagy része magánjogi szempontból teljesen önálló megítélés alá esett, amelyeknek a büntető jellege, a legsúlyosabbaktól eltekintve (például emberölés, erőszakos nemi közöszlész), tulajdonképpen csak járulékos jellegű volt.⁶⁹ Ezt a járulékos, sőt önálló jelleget mondja ki a Budapesti Tábla századforduló előtti ítélete, mely szerint „*a jogellenes cselekmény elkövetéséből folyó kártérítési kötelezettség megállapításának nem feltétele az, hogy az ily cselekmény a büntető törvények súlya alá essék.*”⁷⁰ Két további megállapítást vonhatunk le a Tábla ítéletéből: a tiltott cselekményt jogellenesen lehet elkövetni. A jogellenes elkövetésből adódik, hogy tiltott cselekményeknél a kártérítési kötelezettség alaptényezője a sértett oldalán levő jogvédte érdek, vagyis a törvény intézkedése, hogy melyik érdeket, alanyi jogot részesíti védelemben. Jogellenes és jogvédte érdek tehát egyaránt állhatna az ítélet szövegezésében.⁷¹ Jelentőségük ugyanis egy: valamely jogvédte érdek megsértése már önmagában is kártérítésre kötelez.⁷² Mint azt látni fogjuk, ez az elv korántsem így érvényesült az Optk. feltételrendszere mellett, de az idézett ítélet mindenestre magában hordozta, hordozhatta volna ezt a jelentést is. A tilos cselekmények tartalmának tisztázásánál érdemes megjegyeznünk, hogy a jogvédte érdekek taxatív felsorolása lehetetlen, tilos cselekménynek a századforduló első évtizedeiben azok a legfontosabb személyiségi jogok minősülhettek, melyeket mind a magánjog, mind a büntetőjog oltalmazott. A tilos cselekményeket vizsgálva megállapíthatjuk továbbá, hogy körének bővülése, módosulása egyúttal a magyar nemzet társadalmának értékítéletét, erkölcsi felfogását és annak változását is magában hordozta.

Az 1900-as évek első évtizedeiben keletkező, témánk szempontjából releváns tényállások és ítéletek vizsgálata kapcsán az okozhatja a legnagyobb problémát, hogy a bíróság gyakorlatát ebben az időben a vagyoni és a nem vagyoni károk teljes összemosódása jellemzi. Azaz az esetek nagy részében azt láthatjuk, hogy a tilos (magánjogi) cselekménnyel

⁶⁹ Dr. Almási Antal: A tilos cselekmény a magánjogban; Grill K. Könyvk.; Bp. 1907; 247. o.

⁷⁰ Bpesti T.: 1898. decz. 22. I.G. 271.sz. Grill féle döntvénytár II. kötet; Grill K. Könyvk.; Bp. 1906; 620. o.

⁷¹ A Kúria 1914. jan. 14. 3742/1913 P.sz.VI.p.1. ítéletében már inkorporálta az előbbi gondolatmenetet, jóllehet még mindig csak vagyoni hátrányokra (de hát a nem vagyoni eseteket is összegszerűsítette) ekként fogalmazta meg: „a kártérítés kérdésében kifejlődött jogelvek szerint az, aki másnak jogvédte valamely érdekét jogellenesen sérti, a sértettre ebből származott, máshonnan meg nem térülő vagyoni hátrány viselésére vétkeességére való tekintet nélkül is szorítható, ha ez az eset körülményeinek a méltányosság kívánalmaira figyelemmel megítélése mellett indokoltnak mutatkozik.” Gottl Ágoston (Szladits): Magánjogi döntvénytár, Franklin-Társulat Bp. 1908-1935; 76. o.

⁷² Glossza: Dr. Dezső Gyula; 198. o.

okozott lelki kín, fizikai fájdalom, testi eltorzulás, és erkölcsi kár vagyoni kár formájában, mintegy abba beleértve jelenik meg.⁷³ Ennek oka az volt, hogy kezdetben a magyar bírók sem tudtak túllépni azon a már fent kifejtett problémán, hogy a testi, vagy a lelki fájdalmat pénzzel mérni, vagy azzal meg nem történtté tenni nem lehet. Grosschmid fogalmazta meg a legfrappánsabban a nem vagyoni károk vagyoni kárba való „beleértését”. A nagy jogtudós ugyanis a nem vagyoni károkat kivételnek tekintette, úgy vélte, hogy „kártérítési kötelezettség csak vagyoni sérelem jóvátételére terjed ki, és mihelyt nem értené belé a törvény a kártérítés kirovásába a vagyoni kár korlátját, a törvény tételei elveszítenék határukat, s a bírói jogalkalmazás alig lenne több, mint esetről-esetre való törvényhozás.”⁷⁴ Sok esetben tehát, ahol valakinek tilos cselekmény folytán kára keletkezett, az ítéletben szereplő „kár” kifejezés alatt minden olyan törvény által védett jog megsértéséből származó hátrányt is érteni kellett, amely alatt valamely törvény nem kifejezett és nem megszorító értelemben vett vagyoni kárról rendelkezett.⁷⁵

A nem vagyoni kár vagyoni kárral való szoros kapcsolatát remekül szemlélteti Dezső Gyula példázata, mely szerint: „ha valaki egy halász hálóját megrongálja, csak annak értékét, vagy javítási költségeit tartozik megtéríteni, de nem az elhalasztott halak értékét is; ha ellenben maga a halász személye sérül meg és ágyynak esik, úgy az utóbbi is megtérítendő. Mert az elszakadt hálót aránylag könnyebb pótolni, mint a megsérült emberi testet.”⁷⁶ Ebben az okfejtésben világosan látszik az, hogy még a XX. század első harmadának végén is egybemosódott az immateriális károkozás (halász személyiségi joga sérül) a vagyoni kártérítéssel (*lucrum cessans*, elmaradt haszon „költségei”). Ahhoz, hogy el tudjuk dönteni, vagyoni – vagy témánk szempontjából releváns – nem vagyoni kárral állunk-e szemben egy-egy jogesetnél, nem a közvetlenül érintett jogtárgy minőségéből kell kiindulnunk, hanem a

⁷³ Például:

884/1886 sz. ítélet: (...) egészségi állapota tartósan meggyöngült, (...) nemcsak fájdalom (...) hanem vagyoni hátrány is okoztatott, ezért mérsékelve megállapított kárösszegnek megtérítésére kötelezték.

Bp.T.401/1902 sz. ítélet: (...) azokért a hátrányokért is kártérítést követelhet, melyek azáltal álltak elő, hogy valamely maradandó baj vagy eltorzítás miatt valamely előnyösebb helyzet elérése megnehezítettik, vagy lehetetlenné válik.

G.86/1913 sz. ítélet (Gottl féle MD. VII. kötet 122. eset 178. o.): (...) a torzító hatású testi sértés ezen, a nő rendszerinti élethivatásának gyakorlatát gátló, illetve megnehezítő sérelmet kártalanítandó vagyoni érdeknek ismeri el.

997/1914 P.(Gottl féle MD. IX. kötet 7. eset 9. o.) (...): ha a testi sértésből anyagi kára nem származott is, amennyiben ez az eset körülményei szerint méltányosnak jelentkezik, erkölcsi kára megtérítéseül vagyoni elégtételt követelhet.

Szladits- Fürst: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog II. kötet, Grill K. Könyvk.; Bp. 1935; 645.o.

Gottl féle MD. 1908-1935

⁷⁴ Grosschmid: i.m. 718-719. o.

⁷⁵ Ezt mondta ki egy későbbi ítélet is. Dt. 32/40, ld. in Grosschmid Béni i.m. 718. o.

⁷⁶ Glossza... Dr. Dezső Gyula; 198. o.

sértés által előidézett káros visszahatás milyenségéből.⁷⁷ Abból, hogy például a testi eltorzulás, a fájdalom, vagy mondjuk az erkölcsi hátrány a jelenben vagy a jövőben (!) valószínűleg milyen veszteséggént jelenik meg/fog megjelenni a normális ember átlagos érzületében és lelkiületében. Példaként említeném itt a Kúria egyik legkorábbi, 1898-ból származó olyan deflorációs tényállást tartalmazó ítéletét, melyben a „nő testi integritásának megsértése” – ahogy azt a későbbi ítéletek nevezik – már erkölcsi kár⁷⁸ formájában realizálódik. A Kúria szerint: „(...) valónak tartandó, hogy a felperes az ellene eme (erőszakos nemi közöszlész) büntény elkövetésének időpontjától eltelt több, mint 5 év után (1887 óta) mindeztideig nőül nem vétetett, mely körülményből vont okszerű következtetés mellett bebizonyítottnak tekintendő, hogy a felperes őt, mint nőt megillető amaz előny tekintetében, mely szerint női hivatásához képest férjhezmenetele által a könnyebb megélhetésre nézve is támaszt találjon férjében, az alperesnek, a női szemérmert mélyen sértő és a közbecsülés megingatására és ebből kifolyólag arra, hogy a felpereshez férfi nősülési szándékkal ne közeledjék, alkalmas, a kártérítés követelésére pedig indokul szolgáló vétkes (tiltott) cselekménye által kárt szenvedett. Tekintve azonban, hogy a károsult nem vagyoni előnyt, csupán a sértett érdek helyreállítását követelheti s tekintve, hogy társadalmi állásának megfelelő hozomány biztosítván számára, férjhezmenetele valószínűbbé tétetik, s a mennyiben nőül nem vétetnék, az ebből származó hátrány kárpótolva van (...).”⁷⁹ Az ítélet továbbá azért is jelentős, mert egyrészt jóval azelőtt született, hogy magánjogi csábításért erkölcsi kárt megítélhetőnek tartotta volna a gyakorlat, másrészt olyan meghatározó alapjait fektette le a deflorációs illetve magánjogi csábítási pereknek, amelyből a későbbi gazdag joggyakorlat is merítkezhetett.

Meghatározó volt a XX. század első harmadának ítélkezési gyakorlatára Thirring Lajos Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezte (1900), ami a tiltott cselekmények fogalmát egységesen szabályozta, ekként kellően tág meghatározást adva a jog által védett egyéni érdekeknek, emellett ügyelve arra is, hogy ne bízta teljesen a bíróra annak eldöntését, hogy minő kár okozása állapít meg kártérítési kötelezettséget (mint a Code Civil). A Tervezet tiltott cselekménynek minősítette és védeni rendelte az összes „subjectiv jogokat”, egyes személyiségi jogokat pedig külön nevesített, így a szabadságot, testi épséget, egészséget, és a becsületet. Ez azonban nem taxatív felsorolás volt, az ítélkezés ellenben gyakran mégis annak tekintette. A Tervezet jelentősége továbbá abban áll, hogy „túlmege a fennálló jogon és a

⁷⁷ Marton: i.m. (1941); 395. o.

⁷⁸ Az egyén erkölcsi csorbításából származó magánjogi kár. Csábítás, jegyzézés és a jog. 6. o.

⁷⁹ C: 1895. nov. 19. 152. sz. ítélete. Grill féle döntvénytár II. kötet; Grill K. Könyvk.; Bp.1906, 408. eset 637. o.

külföldi törvényhozások nagyobb részének ide vonatkozó rendelkezésein” azzal, hogy tiltott cselekmény szándékos okozása esetén⁸⁰ nem vagyoni kárért is kártérítést (elégtételt) követelhetett a sértett, annyiban, amennyiben az az eset körülményei és a méltányosság alapján indokolt lehetett.⁸¹ Az ítélkezés ezzel szükségképpen a nem vagyoni kártérítés felé fordult, jóllehet a bírók csak lassan és megfontolva fogadták el, majd ültették át gyakorlatukba e reformokat. Mégis a Tervezettől kezdve a törvényhozás és a gyakorlat is gyorsütemű fejlődésnek indult, célként tűzve ki magának az elégtétel (Optk. hatására sérelemdíj) kivételesből általános normává tételét.⁸²

Innentől kezdve tehát a bíróságokon múltott, hogy hajlandóak és képesek lesznek-e élni a tényállások adta lehetőségekkel, hogy belátásuknak és a méltányosságnak megfelelően a jogrendszer finomabb szálait érintő döntéseket mernek-e hozni. A Tervezetet követő években már számos látványos ítélet született, melyek száma a tárgyalt időszak végéig (1935) folyamatosan nőtt. Ezeket az ítéleteket célszerűbbnek tartom a megsértett személyiségi jog köré csoportosítva időrendben bemutatni, mert ezáltal lehetőségünk nyílt a későbbi ítéleteket a korábbiakhoz hasonlítani, a döntések mögött meghúzódó társadalmi értékítéletet a bírók szemén keresztül folyamatában megsejteni. Az egyes nem vagyoni sérelemmel járó tilos cselekmények ismertetésekor elsőként érdemes szólnunk a halálokozás, ideértve az emberölés következtében felmerülő károkról. Az ezzel kapcsolatos tényállások mindegyike különböző vagyoni követelésekkel kapcsolatos, az elhunyt hozzátartozói temetési költség, tartásdíj, vagy életjáradék⁸³ iránt léptek fel, azaz nem immateriális sérelmeiket akarták érvényesíteni. Megemlíteni mégis azért szükséges a tilos cselekményeknek ezt a körét, mert

⁸⁰ Kúria 4208/1908 sz. ítélete: (...) az eljegyzéstől alapos ok nélkül visszalépő jegyes a másik jegyesnek azért a kárért, amelyet ennek a házasság ígéretével kapcsolatban egyéb cselekményével avagy mulasztásával szándékosan okozott (...) felelősségre vonható legyen. Csábítás, jegyszegés és a jog. 120. o.

Kúria 1915. jan. 12. 6165/1914. P.sz.VI.p.t. ítélete: (...) fájdalomdíjat az tartozik fizetni, aki a testi sértést szándékosan okozta. (IX. kötet 1916; 79.eset 91. oldal)

Kúria 1924. márc. 4. P.III.491/1923.sz ítélete: (...) úgy ez a nő erkölcsi épsége ellen elkövetett jogellenes és szándékos cselekedet, kártérítés jár akkor is, ha egyébként büntetendő cselekmény jelensége fenn nem forog. (XVII. kötet; 1925-28; 23.eset 35.o.) Gottl féle MD. 1908-1935

A nem vagyoni kár megtérítésére irányuló igénynek rendszerint feltétele a szándékosság vagy a közönséges gondatlanságot megelőző ún. súlyos gondatlanság. (VIII. 411., IX. 949) illetve Kúria 1932. febr. 4. P.III.3134/1930.sz.ítélete- MD XXV.kötet, 1933; 58.eset 56.o.)

A szerzői személyiségi jog megsértése esetén már közönséges gondatlanság is elegendő a nem vagyoni kár megtérítésére irányuló igény megalapozására (IX. 9494) A JHDt 1933-1936. Magánjog III. kötet. Ismertetik: dr. Boda Gyula és Vincenti Gusztáv Bp. 1936, A jogi hírlap kiadása

⁸¹ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. III. kötet Kötelmi jog, Grill K. Könyvk.; Bp. 1901; 256-257. o.

⁸² Marton: i.m. (1941); 396. o.

⁸³ Temetési költség: vannak olyan ítéletek, melyek a síremlék költségeit már nem tekintik megtérítendőnek (JHDt II 468)

ezekből esetekből egyértelműen láthatjuk, hogy a részvét és pusztán a halál ténye miatti fájdalom nem tartozik a jogvédte érdekek közé. Ezt mutatja be a Kúriának egy későbbi, már a Magánjogi Törvénykönyv (1928) hatását is mutató ítélete, amelyben: „*a menyasszony azon az alapon, hogy vőlegényének halála nála lelki és kedélybeli bántalmat idézett elő, követelést nem támaszthat, mert e címen legfeljebb annak járhat kártérítés, akit baleset ért.*”⁸⁴ Míg a vagyoni költségeket ebben az esetben megtéríthette a bíróság, a gyász miatti fájdalomra nem engedte kiterjeszteni a nem vagyoni kártérítést. Ennek oka pedig ezen esetek (gyász) előfordulásának gyakoriságában kereshető, ha ugyanis a bíró minden lelki bántalmat nem vagyoni kártérítést adna, a törvény tételei Grosschmid jóslatát igazolva valóban elveszítenék határukat. Elismerésre méltó, hogy a bíróságok már felismerték annak a lehetőségét, hogy valamely többléttényállás alapján a gyászt is pénzzel kompenzálják, amennyiben valamilyen többléttényállás társul a gyászhoz. Kivételesen megítélték a bíróságok azt a kárt, ami „*kedélybántalom esetén a megölt jegyes elvesztésével volt kapcsolatos és a jövőendő házasságkötést is nehezítő lelkiállapottá erősödött*”,⁸⁵ de nem állapította meg többléttényállás fennállását a Kúria az alábbi ítéletben: „*nem illeti kártérítési jog a megölt feleség férjét eszmei kár címén, valamint azon a címen sem, hogy a bűncselekmény miatt elszenvedett megrázkodtatás a saját munkaképességének csökkenését eredményezte*”.⁸⁶ A sokban ellentétes gyakorlat ellenére is megállapíthatjuk, hogy az esetek problémafelvetése sok tanulsággal szolgált a jogfejlődésnek.

A testi épséghez és az egészséghez való jog sérelme tekinthető az egyik legkönnyebben megállapítható olyan tényállásnak, ami nem vagyoni kárt keletkeztethet, mert a jogsértő magatartás mindig valami látható „eredményt”, kézzelfogható kárt produkál. A testi sértést mind a büntetőjog, mind a polgári jog védeni rendelte, utóbbi azonban nem tett különbséget súlyos és könnyű testi sértés között.⁸⁷ Egy-egy tényállás minősítése azonban a látszattal ellentétben korántsem volt egyszerű feladat azoknak a századeleji bíróknak, akik a jogszabályi kereteken (továbbá az Optk.-n), a környező országok joggyakorlatán és a kezükbe adott hatalmon kívül magukra voltak utalva a nem vagyoni kártérítés szabályainak megteremtésében. A bíróság gyakorlatán is látszik, hogy eleinte a testi sértések

⁸⁴ Kúria 1934. április 6. P.I.3533/1933. sz. ítélete XXVII. kötet. 1935; Gottl féle MD

⁸⁵ In Marton Géza: Magyar magánjog Kötelmi jog általános része, Kártérítés; Grill K. Könyvk.; Bp. 1941; 397-398. o.

⁸⁶ JHDt 1933-1936 (IX. 110.); 555. o.

⁸⁷ Fézer Tamás: A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban; HVG-ORAC, Bp. 2011; 295. o.

(egészségkárosítás) esetén a közvetlen károk a közvetett károkkal⁸⁸ (gyógyítási költség, elmaradt kereset, műtéti segédszemélyzet honorálása⁸⁹) egybeolvadva jelennek meg. Így eleinte tisztán vagyoni kárként, költségként számítják az okozott sérelmet.⁹⁰ A közvetett károknál szükséges említést tenni arról is, hogy az előszereteti értéket (pretium affectionis) a jogelmélet és ennek következtében az ítélkezési gyakorlat is hol vagyoni, hol nem vagyoni kárnak tekinti. Grosschmid álláspontja szerint, ha például valaki a rábízott hű ebet gonoszul veszni hagyná, az ebhez fűződő kedvességi érték a vagyonbeli kár rovatjába tartozna, ami viszont nyilvánvalóan téves álláspont, mert egy dolog anyagi értéke csak vagyoni, nem pedig lelki tényezőkből állapítható meg.⁹¹

A nem vagyoni kártérítést (helyenként vagyoni kárba olvadva) általában csak komoly hátrányért ítélték meg, ahol a sérülés maradandó nyomain (tagvesztés, sebhelyek, hegek) a károsultnak az életben való érvényesülését nehezítették, vagy lehetetlennítették. Így a Kúria 1909-ben egy esetben⁹² megállapította, *hogy a felperes, akinek balkezéről három ujját fejszecsapással alperes levágta, kártérítésre jogosult. Ujjait használni nem tudja (nem vagyoni), és ezáltal munka- és keresetképességében állandó csökkenés állott be (vagyoni kár).* További fontos megállapítása a Kúriának, hogy: *„a testi sértés okozása folytán keletkezett kártérítési kötelezettséget nem zárja ki az, hogy a sértett a munkaképesség remélhető helyreállítására szolgáló orvosi műtétnek (annak kétes kimenetele miatt) nem akarja magát alávetni.”* Ezzel ellentétben állónak látszik a Kúria későbbi ítélete: *„a bírói gyakorlat szerint a sérült csak életveszélyes műtétnek nem tartozik magát alávetni, de egyébként a javuláshoz szükséges kezelést annak fájdalmas volta miatt visszautasítani nem jogosult.”*⁹³ Valószínű azonban, hogy a Kúria az utóbb hozott ítélet mellett is azonos döntésre jutott volna. A bírói gyakorlat sajnálatos módon a testi sértésekkel kapcsolatos döntéseiben is igen tarka képet mutat, előfordult olyan eset, hogy: *„az alperes kiütötte felperes felszemét. Az elsőbíróság azért utasította el felperest követelésével, mert felperes földműves és felszem elvesztésével nincs gátolva foglalkozásában.”*⁹⁴ A Kúria kimérttségét tükrözi az az ítélete is, amelyben, bár

⁸⁸ Például: Kúria 1915. ápr. 20. 6319/1914 P.sz. ítélete: „megfertőzés büntette esetében a tettes kártérítéssel tartozik a sértettnek azért a közvetett vagyoni kárért, hogy férjhezmenetele s ilyképpen jövőendő sorsának biztosítása nagymértékben megnehezített.” IX.kötet 1916; 137.eset 144-145.o. Gottl féle MD

⁸⁹ 1915. okt. 26.P.I.e. 9161/1915.sz. ítélet IX.kötet 1916; 80.eset 126-127.o. Gottl féle MD

⁹⁰ 2938/1890 sz. ítélet kiütött fogai helyett új fogak költségei. Szladits- Fürst: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog II.kötet, Grill K. Könyvk.; Bp. 1935; 645. o.

⁹¹ Zlinszky János: Haftung für immateriellen – Nichtvermögens- Schaden im ungarischen Recht; Acta Juridica; 25.évf.; 1983/1-2; 209.o. Grosschmid álláspontjával megegyezett Zsögöd Benőé is.

⁹² Curia 1909. decz. 9. 3670/1909.sz. VII.p.t.ítélete; III.kötet 1910; 27.eset 49-50.o. Gottl féle MD

⁹³ Gottl féle MD; IX.kötet 1916; 216.eset 231.o.

⁹⁴ 3384/1906. sz. ítélet Szladits- Fürst: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog II.kötet, Grill K. Könyvk.; Bp. 1935; 645. o. Hasonló esetek később is előfordultak, így a Kúria az 1930-as évek elején hozott ítéletében „balkéz

elutasította a felperesnek mind anyagi kárának, mind erkölcsi kára elégtételének megtérítését, de egyúttal kimondta azt a jelentős elvet, hogy „*bírói gyakorlaton alapuló jogszabály szerint testi sérülést szenvedő fél a sértés okozójától, ha a testi sértésből anyagi kára nem származhatott is, amennyiben ez az eset körülményei szerint méltányosnak jelentkezik, erkölcsi kára megtérítéseül vagyoni elégtételt követelhet.*”⁹⁵ Amint azt a példának hozott ítélet is mutatja, egy-egy téves, mai szemmel teljesen ellentétesen megítélendő eset is tartalmazhatott a fejlődés szempontjából értékes részeket. Emellett nem szabad megfeledkeznünk azokról a döntésekről sem, melyekben már fél fül másfél centivel való csonkulása és fél láb másfél centivel való megrövidülése esetén is kártérítést ítélt meg a Kúria a sérült társadalmi állására, az eltorzulás fokára és egyéb körülményekre tekintettel.

Mint említettem, testi sértésnél csak feltűnő torzulásért ítélték meg kártérítést a bíróságok, amennyiben az a sértett boldogulásának akadályát képezhette. A tényállások vizsgálatánál továbbá megfigyelhető, hogy a nőket számos esetben kedvezőbb elbánásban részesítették, és ugyanazért a testi sértésért egy nőnek magasabb kártérítést állapítottak meg, vagy egyáltalán megállapítottak elégtételt. Ennek oka az a társadalmi felfogás volt, hogy a „nő rendszerinti élethivatása a férjhezmenés”⁹⁶ illetve nagy szerepe volt annak is, hogy a „kenyérkereső nő” modellje csak az első világháborút követően kezdett elterjedni és általánossá válni, ez pedig azt jelentette, hogy megélhetés, férj híján a nőt a létbizonytalanság veszélye fenyegette. A bíróknak ezt a kiszolgáltatottságot kellett „belekalkulálniuk” egy-egy ítéletbe. A Kúria ezen ítéletei közül a jelentősebbekben, így 1912-es döntésében kimondta, hogy „*a munkásleánynak, kinek baleset folytán a gép a haját fejbőrével együtt lerántotta: a keresetképeség csökkenésén fölül ezen feltűnő eltorzításért külön kártérítés jár.*”⁹⁷ A külön kártérítés alatt a budapesti kir. Törvényszék életjáradék mellett fizetendő kártérítési összeget állapított meg, mely egyértelműen a sértett fájdalomdíjaként funkcionált. A Törvényszék

fejének hiányát a napszámos foglalkozású férfinél nem tekintette (...) olyan feltűnő torzulásnak, vagy az ő érvényesülését egész életére kihatóan megnehezítő körülménynek, amelyre a kivételesen megítélhető eszmei kártérítést ki lehetne terjeszteni” (VIII. 564) és nem ítélt meg a Kúria eszmei kártérítést „*az eltorzulás nélkül teljesen gyógyult lábszárcsonttörésért*” (VIII.160). JHDt 1933-1936. u.a. 663. o.

⁹⁵ Kúria 1914. okt. 1. 977/1914 .P.sz.VI.p.t. ítélete; 7. eset 9. o.; IX. kötet 1916; Gottl féle MD; A kártérítési igényt azon az alapon utasította el, hogy „a felperes jóerkölcsbe ütköző ténye (veje nejevel folytatott titkos szerelmi viszony) szolgált indokul alpereseknek a testi sértés (nemzőtehetségétől való megfosztás) elkövetésére.” Mai szemmel nézve ezzel a Kúria az alperesek önbíráskodásának adott helyt. Ennek megakadályozására mondta ki a Kúria 7867/1929.sz. P.VI. ítélete, hogy „testi sértés esetén nincs olyan jogszabály, hogy a sértettet a kártérítési igény meg nem illeti, ha ő volt a tettelegesség kezdeményezője.” Szladits-Fürst: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog II.kötet, Grill K. Könyvk.; Bp. 1935; 646. o.

⁹⁶ Debreczeni kir. Tábla 1913 ápr. 17.G 56/913 sz. ítélete, 122.eset 178.o; VII.kötet 1914: Gottl féle MD „a bírói gyakorlat abból az okból, hogy a nő rendszerinti élethivatásának a férjhezmenetelt tekinti, már pedig a férjhezmenetel esélyeit az oly testi sérelem, mely a nőn külső torzító elváltozást okoz, károsan befolyásolja, (...) e sérelmet kártalanítandó vagyoni érdekek ismeri el.”

⁹⁷ Curia 1912 decz. 11. 5657/912. sz. VI.p.t. ítélete; 23. eset, 41-43.o.; VII. kötet 1914; Gottl féle MD

(amelynek ítéletét a Curia helybenhagyta) megállapította, hogy a sérülés mineműsége, a gyógyulás lassúsága miatt a „*felperes megfosztatott attól, hogy fején valaha haj nőhessen*” és „*figyelemmel arra, hogy (...) az időjárás viszontagságaival szemben ellenállóképessége és munkabírása is lényegesen alábbszáll*”, továbbá „*arra, hogy az orvosszakértői vélemény szerint feltűnően eltorzult, mi nyilvánvalóvá teszi felperes érvényesülésének egész életére kiható lényeges megnehezülését, mely súlyos körülményeket mérlegelve (...) külön kártérítési összeg és járuléka felperesnek megítélendő.*” Ebben a tragikus jogesetben már tisztán látszik a bíróság szándéka: a megítélt pénzüsszeggel megpróbálni ellensúlyozni az elszenvedett sérelem miatti – mondhatjuk soha el nem múló – fájdalmat. Más esetben viszont a Kúria a nő lábszárán és combján levő csúnya hegekért nem ítelt meg kártérítést, ugyanakkor a karján levőkért igen. A Kúria utóbbi döntése több szempontból is aggályos volt, mely aggályokat egy, a második világháború alatt hozott döntés tisztázta, és annak ellenére, hogy a vizsgált időszaknál később keletkezett, igazolja a Kúria előbbi ítéletének helyességét, és utóbbi tévedéseit. Ha ugyanis elismerjük, hogy a sérülés a sérült férjhezmeneteli esélyeit kétségtávkül csökkentti, akkor a javára az eszmei kártérítés megállapításának ez a feltétele fennáll. Ezen pedig nem változtat az a körülmény, hogy a test eltorzult részét (comb, lábszár) a leány el tudja fedni, mert a férjhez menendő leánynál az ilyen fogyatkozás a Ht. 55. §-ából folyó közlési kötelezettség⁹⁸ miatt akkor is férjhez menési akadály lehet, ha egyébként e sérüléseit leplezni tudja.⁹⁹

A testi sértések során szót kell ejtenünk arról a kettősségről, ami az Optk. hatályában fenntartása és a btk. rendelkezései miatt keletkezett. Első ránézésre lehetetlennek tűnik tisztáznunk azt a visszásságot, amit az okozott, hogy egy formálisan hatályon kívül helyezett törvényt majdnem fél évszázadig alkalmaztak és hatályában fenntartottak a bíróságok. Ennek hátránya pedig az volt, hogy az Optk.-n alapuló osztrák joggyakorlat szigorúan csak a törvényben meghatározott esetekben ítelt meg nem vagyoni kártérítést. Ha jobban megnézzük, a bíróságok még 1917-ben is az Optk. hazai gyakorlatban való fenntartásával ítéleznek, és tehették ezt azért, mert a Kúria 1861. július 23-án tartott teljes tanácsülésén kimondta, hogy az Optk.-t „addig, amíg az alkotmányos törvényhozás másképp nem rendelkezik, azonnal mindennemű törvényes eljárásaiban állandó zsinórmértékül követendi”.¹⁰⁰ A Kúria ezen határozata meglátszott a testi sértésekkel kapcsolatos ítéletein, egy ítéletében például kimondta, hogy „*fájdalomdíjat az tartozik fizetni, aki a testi sértést*

⁹⁸ 1894. évi XXXI. tc. a házassági jogról 55. §- a: „megtámadható a házasság megtévesztés miatt, ha a megtévesztés a másik házastársnak lényeges személyi tulajdonságaira vonatkozik (...)”.

⁹⁹ JHDt 1939-1942 (XVI. 42) 896-897. o.

¹⁰⁰ Meszlény: Magyar magánjog (1928); 60. o.

szándékosan okozta”.¹⁰¹ Ezzel gyakorlatilag megszorítja a védelem körét a szándékos jogsértés eseteire, mondván, ellenkező esetben a nem vagyoni kártérítés intézménye visszaélésre lenne alkalmas, és a nyereségvágyból eredő perek érvényesítését szolgálná.¹⁰² Megszorító volt továbbá az Optk. azért, mert a már ismertetett feltételrendszerhez kötötte a nem vagyoni kártérítés iránti igények érvényesíthetőségét. Ha azonban megvizsgáljuk a Kúria azon döntését, amely szerint „az Optk. 1324. §-a szerint testi sértésért járó fájdalomdíjat a Btk. 311. §-a nem szüntette meg”,¹⁰³ azt láthatjuk, hogy a Kúria éppen azért alkalmazta a testi sértések nagy részénél az Optk.-t, mert a btk. nem biztosította az ebből eredő nem vagyoni igények polgári úton való követelhetőségét. Abrogatoról, nyílt eltörlésről tehát szó sem volt, a btk. pedig „legfeljebb derogálhatta volna”.¹⁰⁴ Az Optk. alkalmazásával ezekben az esetekben a bíróság a btk.-hoz képest azt mondta ki, hogy „teljes kártérítéssel tartozik, vagyis kötelezettsége a felhívott törvény (Optk.) értelmében az okozott megsértés jóvátételére is kiterjed, tehát (...) a felperesnek fájdalomdíjat is tartozik fizetni: következőleg az utóbbi jogszabályok (Optk.) megszüntére vonatkozólag a másodbíróságnak elfoglalt jogi álláspontja téves” volt. Érdeemes végül megjegyeznünk, hogy a „fájdalomdíj” gondatlanság esetére való kiterjesztésével párhuzamosan jelent meg az, hogy tilos cselekményekre végső soron általánosságban alkalmazza az általános kártérítés szabályát.¹⁰⁵ A testi sértések között rengeteg színes, mai szemmel nézve is tanulságos jogesetet találhatunk. Ehhez járult még az is, hogy a szűk értelemben vett testi sértést tartalmazó tényállások mellett egyre több esetkört vontak „testi sértés” körébe, mint a ragályterjesztést¹⁰⁶ vagy a (nemi betegséggel) megfertőzést,¹⁰⁷ de testi sértést okozott végső soron az orvos is, aki ezért még, mint hivatási delictumért felelt.¹⁰⁸

¹⁰¹ Kúria 1915. jan. 12. 6165/1914. P.sz. ítélete Vi. p.t. 79.eset 91.o.;IX. kötet 1916 Gottl féle MD

¹⁰² Gondatlanul okozott jogsértésekre csak az 1920-as évek végén terjesztette ki a gyakorlat a nem vagyoni kár követelhetőségét- „(...) súlyos testi sértésért tehát kártérítést állapíthat meg a kárt okozó gondatlansága alapján a polgári bíróság (...)” (C.II.6990/1929) JHDT 1930 – 1933. Magánjog II. kötet; Kúria 49.sz. döntvényéből is következik 474.o.

¹⁰³ Kúria 1917. május 10. Rp. VI. 297/1917.sz. ítélete; 152. eset,202-203.o. XI. kötet 1918-1919. Gottl féle MD

¹⁰⁴ Grosschmid: i.m. 720. o.

¹⁰⁵ Például: JHDT 1927 – 1930. (II.1794) 458.o. vagy a Kúria 725.sz. elvi határozata (5990/1934) A JHDT 1933-1936.

¹⁰⁶ P.VI.657/1925 sz. ítélete Szladits- Fürst: A magyar bírói gyakorlat. 650. o.

¹⁰⁷ Kúria: 1914. dec.1. 1975/1914 P.G 72.eset 81.o., és Kúria 1915. ápr. 20. 6319/1914.P.sz. 137. eset 144. o. ítéletei IX.kötet 1916. Gottl féle MD

¹⁰⁸ Az orvos felelőssége során már igen pontos, mai napig érvényes fogalmakkal, fordulatokkal találkozhatunk a jogesetekben, például: „Orvosi szakszerűtlen kezelésnek csak az tekinthető, amelyet, mint határozottan kározt a gyógytudomány kizár, és amelynek kétségtelen káros volta átlagos gyógyismeret mellett előre is felismerhető és látható”. (Kúria 1915.okt. 7. Rp. VI.7182/1915) Szladits- Fürst: A magyar bírói gyakorlat. 658. o. Egy jogeset kapcsán már megjelenik az orvosi műhiba kifejezés is, jogosulatlanul végzett műtét esetén. A JHDT 1930 – 1933. 476.o. és „nem mentesíti a klinika fenntartóját a kezelés közben elkövetett műhibán alapuló kártérítési felelősség alól”. P.vi. 1764/1933. sz. ítélet; 18.eset 10.o. XXVII. kötet 1935 (1930-34. évi határozatok) Gottl féle MD

A testi sértésekkel párhuzamosan fejlődtek ki a magánjogi csábítás erkölcsi kárt keletkeztető, illetve az eljegyzésből eredő nem vagyoni kártérítési esetek, melyek száma a testi sértéseknél fellelhető eseteket jóval meghaladta, ennek ellenére itt is találunk olyan csomópontokat, főbb esetköröket, amelyek köré csoportosultak a hasonló esetek. Mindezek előtt azonban azt kell tisztáznunk, hogy mi képezhetette ezen tényállásoknál a kártérítés alapját, és mi volt az oka annak, hogy ilyen kiemelt védelemben részesült az intézmény. Az első világháborút megelőzően a csábítás nem keletkeztetett jogellenességet addig, amíg az büntető tényállást nem valósított meg, mert a nő beleegyezése megszüntette a jogellenességet,¹⁰⁹ ezért legfeljebb szülési költséget (bár azt sem ítélte meg sokszor a bíróság) és tartásdíjat követelhetett utóbb az elcsábított nő. Az első világháborút követően viszont a már ismertetett okok miatt a társadalom úgy ítélte meg, hogy *„a nőnek erkölcsi épsége ellen elkövetett cselekedet a nő személye ellen irányuló, a jó erkölcsökbe ütköző tiltott cselekmény akkor is, ha abban nem ismerhetők fel azok a tényező elemek, amelyek a cselekedetet büntető törvények szempontjából büntetendő cselekedetté minősítik.”*¹¹⁰ A magánjogi csábítás abban különbözött egy nő erkölce ellen elkövethető bűncselekménytől, (ami miatt az erkölcsi kártérítés alapját is képezte) hogy a férfi egy tapasztalatlan, tisztességes leányt házassági ígérettel vett rá (azaz a jegyes is elkövethette¹¹¹) arra, hogy vele nemileg közösüljön, amely bizalmas viszony kihasználása akkor sem szüntethette meg a jogellenességet, ha a nő beleegyezett.¹¹² Magánjogi csábítás miatt gyenge elméjű, korlátozottan vétőképes egyén is felelősségre vonható volt. Az erkölcsi kár megállapításának azonban komoly előfeltételei voltak. Csak akkor ítélte meg a bíróság erkölcsi kárt, ha a leány tapasztalatlan¹¹³ és tisztességes¹¹⁴ volt. E két megdönthető vélelmet is az ítélkezés alakította ki és használta zsinórmértékül döntései

¹⁰⁹ „volenti non fit injuria” elv alapján

¹¹⁰ Kúria 180/1918 Csábítás, jegyszegés és a jog, A M. Kir. Kúria legújabb gyakorlata; 24.o.

¹¹¹ P.III.1864/1927 sz. ítélete „erkölcsi kárért tartozik a jegyes, aki a jegyesség folytán beállott bizalmas viszonyt használta fel arra, hogy a 16 éves életkorú, úri családból származó tapasztalatlan menyasszonya vele nemileg közösüljön. 50. eset. 72.o. XXI. kötet 1929 Gottl féle MD

¹¹² Kúria 1924. márc. 4. P.III.491/1923.sz ítélete előbb i.m. 8. o.

¹¹³ E fogalmat azért szükséges meghatároznunk, mert mai értelmétől jelentősen eltér. Így például nem tekintette tapasztalatlannak azt a tisztességes leányt a bíróság: aki vasúti ismeretség folytán nyomban közölte telefonszámát a férfival, aki esti órákban órák hosszat egyedül maradt egy férfival, ha a kisvárosi viszonyokhoz mérten a lány kihívó magatartású volt, vagy csábítójával az ablakban ismerkedett meg, cigarettát kért, illetve lábait kacéran egymásra rakta. (C.III. 8074/1929). A tapasztalatlanságot nem kötötték életkorhoz, az mindig egyéniesen volt elbírálandó (C.III.8074/1929), történetesen 40 éves leány is lehetett tapasztalatlan (V.90). A JHDt 1930 – 1933. 476. o.

¹¹⁴ Tisztességes nő a Kúria szerint az, akit a közfelfogás tisztességesnek tekint. Tisztességét veszített volt például, aki törvényes házasságban élő férfival ágyassági viszonyra lépett, akkor is, ha a férfi már különült feleségétől az ágyassági viszony megkezdésekor (V. 605), vagy aki fenyegetéssel kért pénzt, hogy különben más férfiktól fogja azt megszerezni (V.402). Nem tisztességes továbbá az az érintetlen leány sem, aki erkölcsi tisztaságát éveken át egyébként dobta a férfiak érzékiségének áldozatául (C.764/1929) 458.o. A JHDt 1927-1930 és 1930-1933.

meghozatala során. További feltétel volt, hogy bizonyítani kellett a házassági ígéret komolyságát és a rábírást. Rábírní pedig függő helyzetben¹¹⁵, bizalmi állásban¹¹⁶, azaz tisztességtelen befolyás révén lehetett a leányt.¹¹⁷ A feltételek mellé a bíróságok számos további kritériumot állapítottak meg, melyek hiányában, vagy bekövetkezte esetén erkölcsi kár címén követelésnek helye nem lehetett. A kártérítési kötelezettséget például a sérelmet szenvedett nőnek későbbi magatartása elenyészthette, ha a szerelmi viszonyt állandósította,¹¹⁸ mert így „a nő nyilvánvalóan megbocsátja a rajta okozott sérelmet, ennél fogva a kártérítés (...) a viszony jutalma lenne, ami pedig a jó erkölcsökkel össze nem egyeztethető.”¹¹⁹

A magánjogi csábítás kivételekkel, alkivételekkel teli rendszerével ellentétben az ítélkezési gyakorlat rendkívül világos rendszert épített ki az eljegyzésből eredő kárigényekre. Eljegyzéstől visszalépés miatt két különálló tényalapról származhatott kár (magánjogi csábítás esete mellett), ha kártérítést a házasság céljából tett kiadások miatt követeltek, ami tisztán vagyoni kártérítés volt, illetve akkor, amikor jegyes úgy lépett vissza alapos ok nélkül a házasságkötéstől, hogy ezzel jegyestársa személyiségi jogait súlyosan megsértette. Ilyen volt a menyasszonyát 8 éven át hitegető, annak tanulmányai folytatására kölcsönként hozományát is elköltő jegyes, de erkölcsi kártérítés megfizetésére kötelezte a Kúria azt a visszalépő jegyest is, aki „a menyasszonyát a házassági szándéka felől még akkor is tévedésben tartotta, amikor már évek óta nős ember volt.”¹²⁰ A gyakorlat magánjogi csábítás és eljegyzéstől való visszalépés esetén való erkölcsi kártérítés megállapításánál a sértett társadalmi állására és a csábító vagyoni viszonyaira volt tekintettel, figyelembe vette emellett azt is, hogy mennyiben nehezítette meg a jogsértés a férjhez menést. Végül érdemes ismertetnünk egy olyan jogesetet is, amely az előbbi esetkörből már átvezet a becsület megsértéséért érvényesíthető nem vagyoni kár körébe. A bíróság kimondta, hogy „aki többek,

¹¹⁵Függőségi viszony megállapításához nem társadalmi álláson alapuló alárendeltség fennforgása volt szükséges, fennállott például: szolgálatból kilépés utáni 6. napon történt esetben is (VI.377.), keresztapa és keresztleánya között (C.III. 831/1931), kántortanító és tejhordó lány között (V.218), a főorvos, és a vezetése alatt álló szanatóriumban dolgozó szülésznő között (C.III. 2246/1933), szolgálati és alkalmazotti viszony (egész családjára nézve fennáll) (C.III. 664/1934, Gy.T. 1532/1930.), beteg és orvos között (VIII.178) gazda és beteg cselédje között. Kúria: 1916. okt. 31. P.III.4998/1916. sz. ítélete, 3.eset 4.o. IX. kötet 1916

Ld. még: A Jogi Hírlap döntvénytára 1930-1933. 475. o.

¹¹⁶Nem forog fenn például a bizalmi állás kihasználása, ha a nő házassággal, házassága tudatában, ágyasságra lépett és az erkölcsstelen viszonyt a maga részéről is a magántitkárnői viszony színlelésével leplezte. 17. eset 29. o. XXII. kötet 1930 A JHDt 1927-1930 és 1930-1933.

¹¹⁷C.III.3884/1931 sz. ítélete előbb i.m. 475. o.

¹¹⁸C.III.5507/1934., C.III. 3288/1935. ítéletei előbb i.m. 1933-1936 556. o.

¹¹⁹A viszony ilyen állandósulása sem zárja ki az erkölcsi kár követelését, ha a nő komoly házassági ígéretbe vetett bizalom folytán, az ígéret beváltásának lehetősége mellett tartotta fenn a viszonyt. Ezt a tényt azonban a nő kétséget kizáróan köteles bizonyítani (C.III. 5507/1934).

¹²⁰(VIII. 479) és (X. 523) 663. o. A JHDt 1930-1933.

de különösen a leány volt jegyese előtt azt állítja, hogy a leánnyal huzamosabb időn át állandóan nemileg közösült: ezáltal annak a női becsület sérthetetlenségéhez fűződő jogi érdekét megsértvén, ezért kártérítésre köteles”.¹²¹

Nem csak a bíróságok ítéletei terjeszthették ki a nem vagyoni kártérítést valamely megsértett személyiségi jogra, számos olyan tilos cselekményt találunk, ahol a bírói gyakorlat párhuzamosan fejlődött a törvényalkotással.¹²² A kezdő lökést az 1914. évi Sajtótörvény¹²³ adta meg, amely már nem vagyoni kárért (ezzel a szóhasználattal) is megfelelő pénzbeli elégtételt juttatott, amennyiben az eset körülményeire tekintettel az a méltányosságnak megfelelt. A sajtóközleménnyel okozott személyiségi jogsértés számos jegyében már azonos a ma szokásban levő szabályokkal (fokozatos felelősség, általános magánjogi felelősség, megelőző eljárás), mégis szükséges kiemelnünk néhány jelentősebb ítéletet. Sajtó útján elkövetett sérelem kapcsán határozta meg több ítéletében a Kúria a nem vagyoni kártérítés fogalmát. A gyakorlat nem vagyoni kártérítés alá vonta mindazt „*az erkölcsi veszteséget, amit a sértett a sajtóközleménnyel személyének, állásának, társadalmi helyzetének, foglalkozásának, emberi méltóságának, a neki kijáró tiszteletnek, megbecsülésnek, bizalomnak, tekintélynek, és a személyiségi jogával kapcsolatos egyéb hasonló erkölcsi értékeinek jogellenes megszűnésével, csökkenésével szenved, azok körében, akikkel életviszonyai kapcsolatba hozzák, továbbá a fentiek által okozott lelki fájdalmat és szégyenérzetet is.*”¹²⁴ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a bírói gyakorlat gyakran ellentmondásos volt, és bőven akadnak téves ítéletek is, ennek ellenére jelentős eredmény volt, hogy bíróságaink felismerték azt a veszélyt, miszerint egy sajtóban megjelenő valótlan közlemény jó eséllyel tehetne tönkre egy ártatlan ember életét, karrierjét, és elismerte, hogy az elégtétel itt azért szükséges, mert egyrészt igazolásul szolgálhat a sértett részéről a nyilvánosság felé, hogy a tényállítás valótlan volt, másrészt vigasztalást is jelent.¹²⁵ A fejlődés megindult, és „tekintettel arra, hogy büntető rendelkezést tartalmazó törvényeink fölötté mostohán bántak el egyes nem vagyoni (...) érdekekkel, és mert tapasztalat szerint a bírói

¹²¹ 42. eset, 69. o. VII. kötet 1914 Gottl féle MD.

¹²² Glossza 326. o.

¹²³ 1914. évi XIV. tc. a sajtóról (39.§)

¹²⁴ C.7910/1927, 8069/1927, 1327/1928, 925/1929 JHDt 1927-1930; 457. o.

¹²⁵ Például a Kúria „erkölcsi kártérítést ítelt meg az ügyvédnek a róla a bizalom megrendítésére alkalmas, valótlan adatokat tartalmazó hírlapi cikk közzététele miatt, kimondván, hogy (...) a jogkereső felek bizalmán alapuló ügyvédi foglalkozást űző sértett az őt ért sérelemért a méltányosság szerint igényt tarthat a kártérítési összegben nyújtott elégtételre”. (X.633) 662.o. JHDt 1933-1936 Érdekes tanulságul szolgálhat az az eset is, amely kimondta, hogy a „szakfoglalkozást, különösen pedig szellemi szabadfoglalkozást űző egyéneknél a keresetükben szenvedett vagyoni kár már rendszerint az erkölcsi kár beálltát is igazolja, mert az illetők szaktudása igénybevitelének mellőzése a bizalom megrendülésének következménye” (IV.41.) 457. o. JHDt 1927-1930

gyakorlatban még az is lefokozódik, amelyet a törvény tulajdonított a becsületnek”¹²⁶, szükség volt a becsület védelmére is törvényt alkotni. A becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc. kiterjesztette a sajtótörvény nem vagyoni kártérítésre vonatkozó rendelkezéseit a nem sajtó útján elkövetett becsületsértésre, rágalmazásra, hatóság előtti rágalmazásra, meghalt ember emlékének meggyalázására (kegyeleti jogra), hitelrontásra, valamint hamis vádra. A szerzői jogoknál éppen fordítva történt, a Kúria már az 1921-es szerzői jogi törvény előtt 5 évvel védeni rendelte egy ítéletével a „szerző személyiségi jogát”.¹²⁷ A becsületsértés és rágalmazás esetkörében lényeges megállapítása volt a Kúriának, hogy kölcsönös sértegetés esetén nem állapítható meg a sértett részére erkölcsi kártérítés¹²⁸ (sértetti közrehatás esete). Hitelrontás és hamis tanúzás kapcsán pedig kimondta, hogy nem vagyoni kártérítés megítélhető, mert a jogsértő cselekmény *„a sértettet megszégyenítő és súlyos helyzet elé állította és hitelének veszélyeztetése vagy hitelképességének csökkentésére is alkalmas volt.”* Egy másik esetben az alaptalan bünvádi feljelentés miatt erkölcsi kártérítés iránt támasztott követelés elbírálásánál a Kúria azt vizsgálta, hogy valóban szenvedett-e a feljelentett nem vagyoni kártérítést. Ezt bizonyítja, hogy *„a feljelentett a büntető ügyben szenvedett erkölcsi meghurcoltatása miatt nem tudott megfelelően elhelyezkedni abban a szakmában, amelyben azelőtt alkalmazva volt és hogy az abban élvezett javadalmazása és későbbi jövedelme között lényeges eltolódás mutatkozott.”*¹²⁹ Láthatjuk, esetekben nem volt hiány itt sem, jogsértésre rengeteg alkalom és mód kínálkozott a személyiségi jogok minden területén, és bár még sokféle út vezetett egy-egy helyes megoldásig, a bemutatott esetek megerősíthetnek bennünket abban, hogy a bíróságok azon törekvése, hogy egységet teremtsenek az esetek sokaságában az utókor számára, ha nem is volt teljesen sikeres, de nem is volt hiábavaló, és a ma számára is rengeteg tanulsággal szolgált.

¹²⁶ Dr. Ludvig Rezső: Becsületvédelem. Jogtudományi közlöny, Hetilap a jog-és államtudományok köréből; Hatvankettedik évfolyam Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda; 1927. 67. o.

¹²⁷ Kúria 1916. jún. 8. Rp. II.3880/1913.sz. ítélete, 154. eset, 258. o; X. kötet 1917 Gottl féle MD Figyelemre méltó, hogy a bíróság ítéletének indokolásához az 1875. évi XXXVII. tc.-t hívta segítségül.

¹²⁸ „A magasabb képesítéshez kötött köztisztviselői állást betöltő sértett (...) ismételtén, tárgyi szükség nélkül sértegette a rágalmazást elkövető kartársát, az ennek hivatali felsőbbségéhez intézett beadványaiban” (IX.510) 660. o. JHDt 1933-1936

¹²⁹ A kereskedőt valutacsempészéssel gyanúsították (C.VI. 1680/1934) illetve (viii. 411) 660-661. o. JHDt 1933-1936

Konklúzió

A nem vagyoni kártérítés hazai fejlődéstörténetét áttekintve már láthatjuk, milyen problémákkal kellett megküzdenie a jogtudósoknak és a bíróknak ahhoz, hogy a nem vagyoni kártérítés a magyar jogrendszer saját, önálló intézményévé válhasson. A mai napig számos nehézséget okoz a jogalkotás és a jogalkalmazás számára, hogy a nem vagyoni kártérítés olyan rendszerét alakíthassa ki, amely a legjobban képes biztosítani az ember személyiségi jogainak védelmét, egyúttal igazságosan, biztos alapokból kiindulva tudja kielégíteni a felmerülő nem vagyoni igényeket. Ezek az alapok pedig szemmel láthatóan megvoltak a magyar jogtörténetben, jóllehet a történelem megpróbáltatásai az intézmény fejlődésére is rányomták bélyegüket. Ahogy azonban hazánk is túljutott egy-egy nehéz történelmi időszakán, pár homályban töltött évtized után újból a személyiségi értékek, és azok védelme felé fordultak az ország jogtudósai, törvényalkotói és bírói is. Az intézmény szükségességét és jelentőségét pedig a felmerülő esetek nagy száma és sokszínűsége is igazolták. Mivel az esetek megannyi variánsa csak a jogszabályi keretek kiépítését tették lehetővé, a magyar bírók felkészültsége, rugalmassága, és önfegyelme volt szükséges ahhoz, hogy az így kezükbe kapott „jogalkotói szabadságot” megfelelően tudják felhasználni a társadalom értékítélete szerint védendő értékek kiválasztásához, és ítéleteikkel kiépítsék az együttélés zavartalanságához szükséges védelmet.

A XX. század első harmadának bírói gyakorlata még korántsem volt egységes, az esetek között számos egymásnak ellentmondó ítéletet vagy téves indokolást találhatunk, de ahogy „a jog fejlődése is abban áll, hogy az idők folyamán jobb intézményekre tanítják meg az embert újabb tapasztalatai”,¹³⁰ úgy ezekben az ítéletekben is fellelhetjük az ítélkezési gyakorlat tökéletesítési igényét a nem vagyoni kártérítés intézményének egységessé tételére. Ezért nem szabad megfeledkeznünk arról, amikor a múlt századi nem vagyoni kártérítési gyakorlatot annak következtetlensége miatt bíráljuk, hogy ami ma magától értetődőnek tűnik egy-egy jogeset kapcsán, az nem volt az a múlt században, ahol a bíróknak maguknak kellett megteremteniük a kiindulási alapokat, amelynek során csak a magyar jogtörténetben fellelhető sajátos intézményhez, vagy – amennyiben már léteztek – hasonló, talán téves ítéletekhez fordulhattak.

Mindennek fényében elismerésre méltónak tartom a magyar jogtörténet bíróinak nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos gyakorlatát, melynek révén a nem vagyoni kártérítés szabályainak mai napig fennálló alapjait kialakították. Az Optk. hatására az immateriális

¹³⁰ Pikler Gyula: A jog keletkezéséről és fejlődéséről. Politzer. Bp. 1897. 11. o.

károk kártérítési jogi szemlélete terjedt el nálunk, amely feltétellé tette a nem vagyoni kártérítési igény érvényesítéséhez az okozott hátrány bizonyítását is. A bíróságok gyakorlata teremtette meg továbbá a nem vagyoni kártérítés önállóságát is, amikor jogegységi elvként¹³¹ kimondta, hogy a nem vagyoni kártérítés nem szubszidiárius jellegű, akkor is követelhető, ha vagyoni kárigény egyáltalán nincs (a francia jogfejlődéssel ellentétben). Kimondta továbbá, hogy csak olyan komoly hátrányokozásért lehet nem vagyoni kártérítést érvényesíteni, amely a károsultra nézve az életben való érvényesülés, férjhezmenetel lehetőségét csökkenti. Ezzel pedig azt a római jogelvet tette a magyar jogrendszer részévé, amely kimondta, hogy a jog szükségképpen nem foglalkozhat minden sérelemmel, mert az visszaélésre adna okot és veszélyeztetné a jogbiztonságot.¹³² A felmerülő esetek, a nem vagyoni igényérvényesítést lehetővé tevő törvények, és ítélezési gyakorlat kiterjesztette a személyiségi jogok védelmének körét is, elősegítve ezzel a kárszemlélettől való függetlenedést azoknál az értékeknél, amelyeknél a hátrány, mint eredmény nem feltétlenül volt kézzelfogható (például sajtóközleménnyel okozott kár, becsületsértés, vagy hamis vád esetén).

A nem vagyoni kártérítés legfontosabb specifikuma, az elégtétel megítélésének feltétele volt a bíró mérlegelési körébe utalt méltányosság. Ez jelentette ugyanis a bírónak az egyetlen kapaszkodót a személyiségi jog megsértése mellett ahhoz, hogy dönteni tudjanak egy igény megítélése vagy elutasítása tárgyában. A bíróság a méltányosság körében mérlegelte mindazokat a szempontokat, amelyek a helyes döntés meghozatalát elősegítették, így például a jogsértés súlyát, a felek vagyoni viszonyait, személyes körülményeit, a vétkesség fokát, az elszenvedett fájdalom valószínű mérvét és a jövőben feltehetően bekövetkező potenciális veszteséget. A méltányosság hazai alkalmazása tehát a francia jogfejlődés hatásait mutatta, de az ott adott „jogalkotási” lehetőséghez képest, német mintára korlátozottabb szabadságot kaptak a magyar bírók kezükbe. A hazai bírók azon óvatossága és törekvése, hogy a kivételesként kezelt nem vagyoni kártérítést rendes normává tegyék, sikeresnek mondható, és nagymértékben a XX. század első harmadában keletkezett színes és sokrétű ítélezési gyakorlatának köszönhető, hogy a nem vagyoni kártérítés általánosságban való befogadása a magyar jogrendszerbe megtörtént.

¹³¹ 537. E.H. (1928)

¹³² Ezt fogalmazta meg a rómaiak „de minimis non curat praetor” elve.

Idézett szakirodalom:

- Almási Antal: A tilos cselekmény a magánjogban. Grill Károly kiadóvállalata, Bp. 1907
- Bónis Péter: Az európai közös jog születése; Rejtjel Kiadó, Bp. 2011
- Corpus Juris Hungarici Cd-rom KJK-Kerszöv
- Csábítás, jegyszegés és a jog – A m. kir. Kúria legújabb gyakorlata Dunántúl, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt, Pécs 1939
- Fézer Tamás: A kártérítési jog magyarázata; Történeti előzmények; Complex Kiadó, Bp. 2010
- Fézer Tamás: A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban HVG-ORAC, Bp. 2011
- Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből I. kötet; Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp. 1932
- Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. III. kötet Kötelmi jog, Grill Károly Könyvkereskedése, Bp. 1901
- Lábady Tamás: A deliktualis felelősség változásáról és ennek a polgári jogi kodifikációra gyakorolt hatásáról. JURA 2002/1; 61-72. o.
- Lábady Tamás: A nem vagyoni érdekek védelmének francia útja: la dommage moral Jogtudományi Közlöny 1994/1; 1-9. o.
- Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés a 18. és 19. század német jogában. I. rész Természetjogi elméletek és kodifikációk. Biztosítási Szemle 1994/1; 14-22. o.
- Lábady Tamás: Az erkölcsi jóvátétel a magyar magánjog fejlődéstörténetében a 19. század végéig. Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára. Bp. 1994, 132-140. o.
- Lábady Tamás: Az eszmei kártérítés antikja. Jura 1994/1; 3-11. o.
- Lábady Tamás: Eszmei kártérítés a személyiségi jogok megsértéséért. Ötödik Jogász Vándorgyűlés Debrecen, 1993. október 29-30. Magyar Jogász Egylet, Bp. 1994. 7-17. o.
- Lábady Tamás: Elégtétel a nem-vagyoni károkért a 20. század első felének magyar magánjogában. Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 123; Pécs. 1996, 188-195. o.
- Ludvig Rezső: Becsületvédelem. Jogtudományi Közlöny, Hetilap a jog-és államtudományok köréből; Hatvankettedik évfolyam. 8. sz. Franklin Társulat. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1927, 67-68. o.
- Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Triorg Kft, Bp. 1945.
- Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve, Instituciók. „Méliusz” Könyvkereskedés, Bp. 1937

Márkus Dezső: Az Osztrák általános polgári Törvénykönyv mai érvényében Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp. 1907

Meszlény Artúr: Magánjog – politikai tanulmányok. Különös tekintettel a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetére. Politzer, Bp. 1901

Meszlény Artúr: Magyar Magánjog Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat, magánjogi törvénykönyv szövegével és rendszerében; I. kötet. Jogforrások, személyi és családi jog II. VI. kiadás, Grill Károly kiadóvállalata, Bp. 1929

Pikler Gyula: A jog keletkezéséről és fejlődéséről. Politzer, Bp. 1897

Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1983

Szászy-Schwarz Gusztáv: Magánjogi fejtegetések felsőbbírási határozatok kapcsán. Bp. 1890

Székely László: A személyiségi jogok hazai elmélete A forrásvidék. Eötvös Kiadó, Bp. 2011

Szladits Károly: Magyar magánjog. Kötelmi jog általános része, Kártérítés; Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp. 1941

Szladits Károly: Magyar magánjog IV. Kötelmi jog különös része. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp. 1942

Zlinszky János: Haftung für immateriellen – Nichtvermögens- Schaden im ungarischen Recht. Acta Juridica; 25. évf.; 1983/1-2, 207-221. o.

Vécsey Tamás: Széchenyi és a magyar magánjog. MTA kiadása, Bp. 1895

Werböczy István Hármaskönyve: az eredetinek 1517-iki első kiadása után fordították, jogi műszótárral és részletes tárgymutatóval ellátták Kolosvári Sándor és Ovári Kelemen; MTA, Bp. 1894

Felhasznált szakirodalom:

Almási Antal: Feljelentés okozta kár. Jogtudományi Közlöny, Hetilap a jog- és államtudományok köréből, Hatvankettedik évf. 8. sz. Franklin Társulat. Magyar irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1927, 66-67. o.

Almási Antal: A személyiségi jog elhatárolása és tartalma. Jogtudományi Közlöny, Hetilap a jog- és államtudományok köréből, Hatvankettedik évf. 8. sz. Franklin Társulat. Magyar irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1927, 133-135. o.

Blau György: Vagyoni és büntető-felelősség viszonya sajtódéliktumoknál. Jogtudományi Közlöny, Hetilap a jog- és államtudományok köréből, Hatvankettedik évf. 13. sz. Franklin Társulat. Magyar irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1927, 118-120. o.

Dezső Gyula: Az objectív kártérítés tana (Az erkölcsi kár) Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp. 1917

Horváth Attila: A magyar magánjog történetének alapjai. Gondolat, Bp. 2006

Márkus Dezső: Magyar magánjog mai érvényében: törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp. 1906

Döntvénytárak:

A Jogi Hírlap Döntvénytára 1927. I. 1. – 1930. IX. 1. egyben Jogi Hírlap mutatója Magánjog II. kötet Ismerteti: dr. Boda Gyula, A Jogi Hírlap kiadása, Bp. 1930

A Jogi Hírlap Döntvénytára 1930. IX. 1. – 1933. IX. 1. egyben Jogi Hírlap mutatója. Magánjog II. kötet. Ismertetik: dr. Boda Gyula ügyvéd, dr. Meszlény Artúr ügyvéd, Második kiadás; A Jogi Hírlap kiadása, Bp. 1934

A Jogi Hírlap Döntvénytára 1933. IX. 1. – 1936. IX. 1. Magánjog III. Ismertetik: dr. Boda Gyula és dr. Vincenti Gusztáv, A Jogi Hírlap kiadása, Bp. 1936

A Jogi Hírlap Döntvénytára 1936. IX. 1. – 1939. IX.1. egyben Jogi Hírlap mutatója magánjog II. kötet Ismerteti: dr. Boda Gyula, A Jogi Hírlap kiadása, Bp. 1939

Gottl Ágoston (Szladits VIII. kötet 1915-től kezdve): Magánjogi döntvénytár; Franklin-Társulat, Bp. 1908-1935

I – XXVII. kötet (I. kötet 1908; II. kötet 1909; III. kötet 1910; IV. kötet 1911; V. kötet 1912; VI. kötet 1913; VII. 1914; VIII. 1915; IX. kötet 1916; X. kötet 1917; XI. kötet 1918 1919; XII. kötet 1920; XIII. 1921 – 1922; XIV. kötet; XVII. kötet 1925-1928; XVIII. kötet 1926; XIX. kötet 1927; XX. kötet 1928; XXI. kötet 1929; XXII. kötet 1930; XXIII. kötet 1931; XXIV. kötet 1932; XXV. kötet 1933; XVI. kötet 1934; XXVII. kötet 1935)

Grill féle döntvénytár Grill Károly Könyvkiadó vállalata Bp. 1906

Magánjog II. 2. Családjog és kötelmi jog II. (Dr. Almási Antal, Dr. Gaár vilmos, Dr. Kovács Ödön ismerteti)

Szladits Károly – Fürst László: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog II. kötet, Grill Károly Könyvkiadó; Bp. 1935